Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ:
ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО МІСТА

Збірник матеріалів
XIII Міжнародної науково-практичної конференції

Київ - Маріуполь

2017

Збірник матеріалів XIII Міжнародної науково-практичної конференції **«Сучасні проблеми екологічної психології: життєдіяльність особистості в умовах сучасного міста»**. – Київ-Маріуполь, 20017. – 108 с.

Організаційний комітет конференції

Голова оргкомітету – *Швалб Юрій Михайлович,* завідувач лабораторії екологічної психології інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, доктор психологічних наук, професор

Члени оргкомітету:
Чепелєва Наталія Василівна, заступник директора з наукової роботи Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, академік НАПН, доктор психологічних наук, професор, Київ
Булатова Олена Валеріївна, перший проректор Маріупольского державного університету, доктор економічних наук, професор, Маріуполь
Безчотнікова Світлана Володимирівна, декан факультету філології та масових комунікацій, доктор філологічних наук, професор, Маріуполь
Варава Людмила Анатоліївна, завідувач кафедри психології, Маріупольський державний університет, кандидат психологічних наук, Маріуполь
Вернік Олексій Леонідович, Інститут психології імені Г.С.КостюкаНАПН України, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, Київ
Матвієнко Оксана Володимирівна, Інститут психології імені Г.С.КостюкаНАПН України, науковий співробітник, Київ
Рудоміно-Дусятська Олена Володимирівна, Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України, кандидат психологічних наук, доцент, Київ

Секретар оргкомітету:
Павленко Оксана Володимирівна, асистент, Маріупольський державний університет, Маріуполь

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.
(протокол № 5 від 25.05.2017 р.)

© Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2017
http://inpsy.naps.gov.ua
http://www.ecopsy.com.ua

ЗМІСТ

Алмашій І. І. Порівняльна характеристика вітчизняних і зарубіжних виховних систем у формуванні екологічної культури молоді 5

Березіна О.О. Організація життєдіяльності дитини в умовах дошкільного навчального закладу нового типу (екопсихологічний аспект) 7

Бицуля О.С. Психологічні особливості використання різних стилів педагогічної взаємодії учасників освітнього процесу 12

Богдан М.С. Суб'єктивне благополуччя міської студентської молоді ... 16

Бородавкіна П.А. Особистість молодої матері в умовах трансформації часового простору 19

Вернік О.Л. Екологізація життєдіяльності особистості в умовах сучасного міста 23

Вовчик-Блакитна О.О. Психологічні особливості освоєння дітьми громадського простору міста) 27

*Галиакберова И.Р.*Нейропсихологические показатели состояния психических функций молодежного населения региона экологического и социального неблагополучия (на примере студентов Забайкальского края) 31

Єрмакова О.Є. Організація життєвого простору жінок-військовослужбовців у сучасній українській армії 36

Кашкарьова Л.Р. Екологія психологічного здоров'я підростаючого покоління в умовах урбанізації 38

Кирпенко Т.М. Роль вольових процесів у формуванні особистості..... 43

Колебіденко М.І. Сімейні міфи як чинник організації життєдіяльності підлітка 46

Колпакчи О.С. Стресогенні фактори міського середовища 51

Коренєва І.В. Психологічне здоров'я вчителя як запорука ефективності освітнього процесу 54

Корнієнко І.О. Концептуальні засади програми розвитку конструктивних стратегій опанувальної поведінки 57

Куберська Д.П. Особливості розгляду життя, як наукової категорії сучасної психології 61

Малихіна О.А. Урбаністичні аспекти самоповаги студентської молоді 65

Малихіна Т.П. Психологічні аспекти стресостійкості вчителя в умовах сучасної міської школи 69

Марценюк М.О. Асертивність в контексті розвитку сучасних старшокласників 73

Матвієнко О.В. Психологічні аспекти адаптації особистості до стрімких змін соціального середовища 79

Омельченко Ю.С. Особливості соціалізації ліворукої дитини 82

Paniotova D.D. Interrelation between ideological commitment and the importance of environmental care – empirical verification on the example of Ukraine, Poland and Switzerland 85

Ревякіна О.І. Трансформація уявлень щодо ідеального вчителя у школярів із зони АТО 89

Рудоміно-Дусятська О.В. Публічні простори як чинник психологічної адаптації людини у місті 92

Савченко А.В. Роль міжособистісних стосунків у самовизначенні в підлітковому віці 95

Стуліка О.Б. Особливості психологічного супроводу освітнього процесу в сучасних умовах змін в українському освітньому просторі 98

Черезова І.О. Психологічний зміст поняття ‘якість життя’ 101

Швалб Ю.М. Складні життєві обставини як об’єкт психологічних практик 105

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВІТЧИЗНЯНИХ І ЗАРУБІЖНИХ ВИХОВНИХ СИСТЕМ У ФОРМУВАННІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДІ

І. І. Алмашій

Старший викладач кафедри психології,

Мукачівський державний університет

м. Мукачево

Динамічні зміни системи освіту у глобальному вимірі вимагають нових підходів до вирішенні проблем екологічної освіти і виховання підростаючих поколінь у вітчизняній системі. Розвиток суспільства дозволяє впроваджувати новітні технології в оновлення змісту діяльності виховних інституцій, зокрема таких як громадські організації та об’єднання різного рівня. Найкращі досягнення у вихованні демонструють виховні системи побудовані на народній основі у порівнянні з виховними системами, фундаментом яких є абстрактні ідеї. Тому актуальним є пошук ефективних шляхів та засобів розв’язання завдань формування гармонійної особистості, її підготовки до трудової діяльності у всіх її проявах.

В порівнянні вітчизняних та зарубіжних виховних систем взято поняття «підхід до виховного процесу». Його розуміють як виділення головного в педагогічному явищі [2]:

- явищ і процесів у системі екологічного спрямування;
- розгляд прояву екологовідповідної поведінки і діяльності як ієрархія структурних компонентів вертикально-горизонтального розташування зв'язків між ними;
- комплексного підходу;
- діяльнісного підходу;
- творчого підходу;

- диференційного підходу;
- індивідуальний підходу;
- суб’єктно-об'єктного підходу.

Аналізуючи формування екологічної культури екологічної культури виховної системи ближнього зарубіжжя бачимо, що в таких країнах як Словаччина, Угорщина, Польша, Румунія компоненти по формуванню екологічної культури розділяють на елементи:

- змістовно загальний (як необхідні екологовідповідні знання);
- змістовний професійного спрямування (знання, які використовуються у професійній діяльності);
- Діяльнісний елемент загальний (як необхідні екологовідповідні вміння та навички);
- Діяльнісний елемент професійного спрямування (як необхідні екологовідповідні вміння та навички в професійній діяльності);

Такий підхід дає можливість можливість виокремити у змістовній та поведінково-діяльнісній частині формування екологічної культури молоді саме ті знання, вміння та навички, які найбільш актуальні для кожного індивіда в системі «Людина-Природа» відповідно до класифікації молоді за домінуючим видом діяльності [1].

У вітчизняній системі при формування екологічної культури молоді враховується середньостатистична взаємодію індивіда в системі «Людина-Природа», що в свою чергу дає високі результати в наявності екологовідповідних знань, вмінь і навичок. Але в професійно-спрямованій діяльності навпаки результати є суттєво нижчими.

Отже, у формуванні екологічної культури молоді (ЕКМ) доцільно запозичити досвід країн ближнього зарубіжжя, а саме введення в процес екологічного виховання молоді двох елементів з їх чіткою акцентуацією:

- змістовний професійного спрямування (знання, які використовуються у професійній діяльності);

- діяльнісний елемент професійного спрямування (як необхідні екологовідповідні вміння та навички в професійній діяльності).

Використані джерела

1. Алмашій І. Класифікація учасників еколого-просвітницьких програм у діяльності освітньо-виховних інституцій / Іван Алмашій// Педагогіка і психологія професійної освіти: науково-методичний журнал. – 2016. -- № 1. – 184 с.

2. Пальчевський С. С. Педагогіка:Навч. Посіб. / С. С. Пальчевський // - К.: Каравелла, 2007. – 576 с.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ДИТИНИ В УМОВАХ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ НОВОГО ТИПУ

(екопсихологічний аспект)

О. О. Березіна

Маріупольський державний університет,

м. Маріуполь

Життєдіяльність дитини – це важливий компонент освітньої діяльності дошкільного навчального закладу, який включає в себе як організацію її активної діяльності протягом дня, так і оснащення оточуючого середовища. Правильна організація життєдіяльності дитини – це відповідальність вихователя, який створює навколо неї розвивальний та охоронний простір із погляду її фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я. Вихователю надається право у виборі моделі організації життєдіяльності: за режимними моментами, за видами дитячої творчості або за сферами життєдіяльності. Усі моделі при цьому розкривають зміст завдань освітніх ліній за Базовим компонентом дошкіль-

ної освіти в Україні, які залежно від бажань та інтересів дітей розподіляються рівномірно протягом дня. [1, 322-326]

Не менш важливим та відповідальним є оснащення простору, середовища, в якому відбувається життєдіяльність дитини. Під час формувального експерименту ми запропонували вихователям проаналізувати особливості організації життєдіяльності дитини в умовах дошкільного закладу нового типу та змінити їх у відповідності до наших рекомендацій з точки зору екопсихології.

Метою тез є розгляд екопсихологічних особливостей організації життєдіяльності дошкільників та аналіз їх відтворення в умовах дошкільного навчального закладу нового типу. За визначенням О. Гірченко, екопсихологія (екологічна психологія) – це міждисциплінарна галузь знань про психологічні особливості взаємовідносин людини та навколишнього середовища в просторово-географічному, соціальному, культурному аспектах, органічно включеного в життєдіяльність людини, що слугує важливим фактором регуляції її поведінки та соціальної взаємодії. [2, 42]

З точки зору екопсихології та за результатами досліджень А. Льовочкіної, середовище – це система різноманітних факторів, які впливають на спосіб існування людини та на її психіку. Існує безліч факторів, які впливають на людину та на розвиток дитини зокрема. [3, 59]

Одним із важливих дослідниця називає зоровий фактор, в якому особливе місце відведено кольору. Багато психологів присвячують свої наукові дослідження тому, яким кольорам віддають перевагу дорослі та діти (Б. Базима, С. Мадяр, О. Ковалевська, Ф. Юр'єв та ін.). [3, 61] Наприклад, Б. Базима порівнює кольори з вітамінами, які необхідні дитині для повноцінного розвитку, та проводить аналогію з явищем авітамінозу, називаючи це «кольоровою депривацією», яка може привести до затримки у розвитку психіки дитини. Експериментально доведено, що діти раннього та молодшого дошкільного віку обирають найулюбленішою

червону барву, за нею йде жовта, саме таким кольорам віддавався пріоритет в оснащенні розвивального простору. Цікаво, що навіть тривала дія цих кольорів не просто не збуджувала і не перевтомлювала дітей, як наприклад дорослих, а навпаки заспокоювала їх та надавала відчуття комфорту. Не подобалися дітям чорні, сірі та коричневі кольори, які ми зводили до мінімуму.

Не менш важливим фактором середовища, що діє на зір, є освітлення. Дослідженнями встановлено, що недостатнє освітлення може негативно впливати не тільки на якість зору дітей, але й на їх емоційний та психічний стан, а у дорослих навіть призвести до депресії. В дошкільному закладі слідкували за посиленим освітленням в зимовий період коли природнього освітлення замало. [3, 62]

Предметно-просторовий фактор теж має вплив на дитину через зоровий аналізатор. Він поділяється на біогенний (природний ландшафт, вид неба чи моря) та антропогенний (створений людиною – споруди, будівлі, ігрові та спортивні майданчики тощо). Тому було організоване таке предметно-просторове середовище, яке позитивно впливало на розвиток інтелекту та просторового мислення дитини. Оскільки сенсорно-пізнавальний простір відноситься до антропогенного предметно-просторового фактору, то він був організований у вигляді осередів діяльності: фізкультурний, музичний, сенсорного розвитку, конструктивної діяльності, живої природи, самостійної художньої творчості, самопізнання, дитячого експериментування тощо.

Завершити список зорових факторів можна суто антропогенним фактором – інформацією. Безумовно, кожен об’єкт середовища несе в собі будь-яку інформацію. Ми використовували лише ті, які можуть вплинути на дитину дошкільного віку. Як правило, це ілюстрації, картини, плакати, стенди та такі технічні засоби, як інтерактивна дошка та комп’ютер. З психологічної та педагогічної точки зору оцінювалась користь від впливу зазначеного фактору на дитину перш ніж використовувати у своїй роботі.

Наступна група факторів навколишнього середовища впливає на дитину через слуховий аналізатор. До таких належать людські голоси, шум (як біогенний, так і антропогенний), звуки природи, музика тощо. Слід зауважити про їх неоднозначний вплив на психіку дитини. Тому ретельно добиралась музика чи звуки природи для використання у роботі з дітьми дошкільного віку, оскільки одна музика може заспокоїти, інша навпаки збуджувати чи дратувати. Також зверталась увага на антропогенний шум (шум машин чи іншої техніки), який зводився до мінімуму, оскільки він не тільки знижує рівень уваги дітей, але й підвищує агресивність та знижує працездатність. Одночасно уникали абсолютної тиші, оскільки треба пам'ятати про насичення мовленнєвого середовища, в якому постійно повинна перебувати дитина задля повноцінного та різнобічного розвитку. Тиша є нетиповим фактором середовища, яка може нанести лише шкоду та негативний вплив на психіку дитини.

Останнім часом зустрічається часте використання нюхових факторів для впливу на психо-фізіологічний стан дитини. Ми також використовували нетрадиційну методику ароматерапії, яка не тільки сприятливо впливає на психіку та загальний стан здоров'я дитини, але й сприяє вирішенню навчальних та виховних завдань.

Окрема уваги приділялась екології дитячої іграшки. Нажаль екологічність виготовлення багатьох іграшок на сучасному етапі залишає бажати кращого, тому під час добору іграшок для дітей ми враховували такі особливості, як токсичність, гострі кути, художня естетичність, доречність, розмір (занадто великий і важкий чи занадто маленький). Також увага приділялась, як ця іграшка впливає на розвиток дитини та її емоційний стан, як позначається на формуванні образу світу і взагалі наскільки є корисною чи шкідливою для дитячої психіки.

Висновок. Як було показано попереднім аналізом, врахування досліджень в галузі екопсихології під час організації життєдіяльності дитини є важливим не тільки для фізичного, психічного, соціального та ду-

ховного здоров'я дитини, але й для створення ефективного сенсорно-пізнавального простору.

Список використаних джерел

1. Березіна О.О. Організація життєдіяльності дитини в дошкільному навчальному закладі нового типу як фактор забезпечення її розвитку // Conference Proceedings of the International Scientific Internet-Conference Modern Problems of Improve Living Standards in a Globalized World (December 8, 2016, Opole – Berdyansk – Slavyansk), 2016; ISBN 978-83-62683-871 (Electronic edition); pp.534, illus., tabs., bibls. – С. 322-326.
2. Гірченко О. Л. Зміст та співвідношення визначень у понятєвому апараті екологічної психології // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім.Т.Г.Шевченка. – 2013. – Вісник №114 – С. 42-45.
3. Льовочкіна А. М. Основи екологічної психології: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2004. – С. 59-62.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РІЗНИХ СТИЛІВ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

О. С. Бицуля

Маріупольський державний університет,

м. Маріуполь

Організація освітнього процесу потребує цілісного підходу в колективному вирішенні завдань освіти і виховання на кожному навчальному занятті,умілого поєднання зусиль учителів і учнів, адже динаміка розвитку педагогічного процесу перш за все залежатиме від стосунків між вихователями і вихованцями.

Взаємну активність, співпрацю педагогів і вихованців у процесі їх спілкування найточніше відображає термін “педагогічна взаємодія”. Педагогічна взаємодія – це спілкування викладача з дитиною, яке покликане забезпечити розвиток творчих даних учня, мотивацію і результат діяльності, а також виховний напрямок комунікативної діяльності вчителя та учня[1].

Проблемою педагогічної взаємодіїї були зацікавленні як сучасні українські вчені О.В. Глузман, О.М. Друганова, С.Т. Золотухіна, М.Б. Євтух, В.С. Курило, О.М. Микитюк, С.О. Микитюк, В.К. Майбородова, Н.С. Побірченко, Н.В. Пузиркова, О.А. Рацул та ін., так і низка закордонних дослідників (Р. Селман, О. Стауфорд, М. Фландерс, М. Хаузен) ,які розглядають взаємодію, або інтеракцію, у навчанні, виходячи з положень гуманістичної й когнітивної психології. Результатом педагогічної взаємодії має стати підготовка учня по активного самостійного опанування знань та формування пов'язаних з ними вмінь, здібностей і особистісних якостей.

Головною умовою і одночасно основною формою педагогічної взаємодії суб'єктів навчального процесу є використання певного стилю вчителя. Стиль педагогічного спілкування - це усталена система способів та прийомів, які використовує вчитель під час взаємодії [1]. Залежить він від особистісних якостей педагога і комунікативної ситуації. До особистісних якостей належать ставлення вчителя до дітей (активно позитивне, пасивно позитивне, ситуативно негативне, стійке негативне) та володіння організаторською технікою.

Стилі педагогічної діяльності загалом поділяються на три загальних: авторитарний, демократичний і ліберальний, наповнюючись в той же час власне «педагогічним» змістом. За А.К. Марковою[3], у авторитарному стилі учень розглядається як об'єкт педагогічного впливу, а не рівноправний партнер. Вчитель одноосібно вирішує, приймає рішення, встановлює жорсткий контроль за виконанням пропонованих їм тревимог , використовує свої права без врахування ситуації і думок учнів, не доводить свої дії перед ними. Внаслідок цього учні втрачають активність чи здійснюють її тільки при провідній ролі вчителя, виявляють низьку самооцінку, агресивність. При авторитарному стилі сили учнів спрямовані на психологічний самозахист, а не на засвоєння знань і власний розвиток. Головними методами впливу такого вчителя є наказ, повчання. Для вчителя є характеним низька задоволеність професією і професійна нестійкість. Вчителі з цим стилем керівництва головну увагу звертають на методичну культуру, у педагогічному колективі часто лідирують.

Демократичний стиль. Учень розглядається як рівноправний партнер в спілкуванні, колега в спільному пошуку знань. Учитель залучає учнів до прийняття рішень, враховує їх думки, заохочує самостійність суджень, враховує не тільки успішність, але й особистісні якості учнів. Методами впливу є спонукання до дії, порада, прохання. У вчителів з демократичним стилем керівництва школярі частіше відчувають стан спокійної за-

доволеності, високої самооцінки. Вчителі з цим стилем більше звертають увагу на свої психологічні уміння. Для таких вчителів характерні велика професійна стійкість, задоволеність своєю професією.

Ліберальний стиль. Вчитель йде від прийняття решень передаючи ініціативу учням, колегам. Організацію та контроль діяльності учнів здійснює без системи, виявляє нерішучість, коливання. У класі нестійкий мікроклімат, приховані конфлікти »

Більш деталізована по характеру включності в діятельність педагогічної взаємодії диференціація стилів,яку запропонував В.А. Кан-Калік[2] :

- стиль захопленості педагога спільної з учнями творчої діяльністї, що є вираженням відносини вчителя до своєї справи, до своєї професії;

- стиль дружнього ставлення, який служить загальним тлом і передумовою успішності взаємодії вчителя з класом. В.А. Кан-Калик звертає увагу на небезпеку переходу дружнього ставлення в фамільярність, панібратство, що може згубно позначитися на педагогічній діяльності в цілому.

- стиль спілкування - дистанція, що є вираженням авторитарного стилю, який, сприятливо позначується на зовнішніх показниках дисципліни, організованості учнів, та може привести до особистісних змін - конформізму, фрустрації, неадекватності самооцінки, зниження рівня домагань і т.д .;

- стиль спілкування - залякування і загравання, що свідчитьпро професійний недосконалість педагога.

А.К. Маркова, А.Я. Никонова [4] в основу розрізнення стилю в праці вчителя поклали наступні підстави: змістовні характеристики стилю (переважна орієнтація вчителя на процес або результат своєї праці, розгортання вчителем орієнтовного і контрольно-оцінного етапів в своїй праці); динамічні характеристики стилю (гнучкість, стійкість, переключення і ін.); результативність (рівень знань і навичок навчання у школярів, а та-

кож інтерес учнів до предмету). На цій основі авторами виділені чотири типи індивідуальних стилів, що характеризують сучасного вчителя: емоційно-імпровізаційний стиль, емоційно-методичний стиль, розмірку-вольно-імпровізаційний стиль, розміркувально-методичний стиль .

Таким чином, стиль педагогічної діяльності є її інтеграційна характеристика, що відображає стиль управління, стиль спілкування, стиль поведінки і когнітивний стиль вчителя (викладача)..

Список використаних джерел

1. Ефремова Т.Ф. Современный словарь русского языка три в одном: о рфографический словообразовательный, морфемный: около 20 000 слов, около 1200 словообразовательных единиц / Т.Ф. Ефремова. — М.: АСТ, 2010. — 699 с.
2. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении: Кн. для учителя / В. А. Кан – Калик . — М.: Просвещение, 1987.— 190 с.
3. Маркова А. К. Психология труда учителя: Кн. для учителя /А.К. Маркова. — М.: Просвещение, 1993. — 192 с.
4. МарковаА.К., НиконоваА.Я. Психологические особенности индивиду ального стиля деятельности учителя/А. К. Маркова, А. Я. Никонова //Вопросы психологии: Научный журнал. — 1987. — № 5. — С. 40—48.

СУБ'ЄКТИВНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ МІСЬКОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

М. С. Богдан

Бердянський державний педагогічний університет,

м. Бердянськ

Останнім часом людське життя перенасичене інформацією та емоціями завдяки безмежним можливостям засобів масової інформації, поширенням зустрічей груп за інтересами, вільним та необмеженим доступом до мережі Інтернет тощо. Особливо така ситуація стосується мешканців міста. Наслідками такого перенасичення стає трансформація суб'єктивного сприйняття власної особистості та життя індивіда загалом. Такий процес переоцінки задоволеності реальністю та умовами життя здійснюється завдяки впливу на особистість багатьох факторів. Оцінка власного життя завжди носить емоційне забарвлення та зумовлює життєву позицію особистості загалом.

Одним з показників задоволеності власним життям є суб'єктивне благополуччя, яке останнім часом все частіше стає предметом дослідження. Актуальність такої проблеми зумовлена гострою потребою у внутрішній рівновазі особистості та на її основі – регуляції поведінки зважаючи на сучасні умови життя в місті. Особливу категорію, на наш погляд становить період юності, студентські роки, коли життя особисті максимально насичене як позитивними так і негативними емоціями.

Результати безлічі досліджень детермінант суб'єктивного благополуччя особистості, проведених як у вітчизняній, так і в зарубіжній психології, свідчать на користь високої значущості професійно-трудового чинника. Передусім це стосується наявності праці: працюючі більшою мірою задоволені життям, ніж безробітні (М. Аргайл, К. Муздибаєв). Суб'єктивне благополуччя (або неблагополуччя) конкретної людини

складається з окремих оцінок різних сторін життя людини. Окремі оцінки зливаються у відчуття суб'єктивного благополуччя [1].

Саме поняття суб'єктивного благополуччя розглядається дослідниками як синонім до поняття «щастя». В нашому дослідженні даний феномен розглядався як інтегральне психологічне утворення, що включає оцінку і ставлення людини до свого життя і самого собі.

На підставі теоретичного аналізу психологічних досліджень було виявлено, що суб'єктивне благополуччя особистості включає в себе наступні показники: когнітивний компонент (уявлення про задоволеність життям, образ майбутнього); емоційно-оцінний компонент (оптимізм, задоволеність теперішнім і минулим, позитивне ставлення до інших, самооцінка здоров'я, незалежність, прийняття себе); мотиваційно-поведінковий компонент (контроль над обставинами і наявність мети життя) [2].

Отже, суб'єктивне благополуччя особистості є складним соціально-психологічним утворенням, що формується в процесі діяльності, в системі реальних ставлень особистості до об'єктів навколишньої дійсності і складається на основі соціально-психологічних установок, цінностей, стратегій поведінки. На суб'єктивне благополуччя особистості впливають внутрішні (ціннісні і смислові утворення особистості, соціально-психологічні установки, стратегії поведінки) і зовнішні (умови соціалізації) чинники.

Метою нашого дослідження було вивчення рівня суб'єктивного благополуччя міської студентської молоді.

У дослідженні взяло участь 120 студентів віком від 18 до 21 років. Для визначення рівня та особливостей їх суб'єктивного благополуччя, нами було використано опитувальник «Шкала суб'єктивного благополуччя» в адаптації О.О. Рукавишникова.

Отримані результати діагностики міську студентську молодь ми розділили на три групи: студенти з високим і помірним суб'єктивним благо-

получчям, а також з суб'єктивним неблагополуччям. Так, для 50% респондентів характерне помірне переживання суб'єктивного благополуччя. Така молодь не виявляє серйозних проблем, проте й абсолютного задоволення від життя не отримує. Для 17% респондентів характерні емоційний комфорт, впевненість, задоволеність життям, ефективна взаємодія з оточуючими та адекватне оцінювання власних можливостей. А ось 33% студентів виявили схильність до суб'єктивного неблагополуччя, що свідчить про їх замкнутість, песимістичність, депресивність та тривожність. Крайніх оцінок суб'єктивного благополуччя визначено не було.

За результатами проведеного нами дослідження можна зробити висновок, що третина міської студентської молоді не задоволені власним життям , його якістю та умовами, не відчувають емоційної рівноваги та не вважають себе щасливими людьми. Можна припустити, що дана категорія юнаків перебувають в тривалому стресовому стані й мають низьку стресостійкість. Причинами такого явища, зважаючи на теоретичний аналіз наукової літератури, може бути відсутність можливості самореалізації, недостатнє матеріальне забезпечення, відсутність підтримки від близьких, низька самооцінка, труднощі у взаємодії з іншими тощо.

Таким чином, суб'єктивне благополуччя особистості є інтегральним психологічним утворенням, що включає оцінку і відношення людини до свого життя і самої себе. В умовах сучасного міста, студентська молодь є досить вразливою до негативного впливу зовнішніх та внутрішніх факторів, які призводять до невдоволення життям і, як наслідок, низького рівня суб'єктивного благополуччя.

Список використаних джерел

1. Курова А.В. Деякі аспекти суб'єктивного благополуччя особистості [Електронний ресурс] / А.В. Курова // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Психологія. 2014. Т. 19. Вип. 1 (31). – Режим доступу: https://docviewer.yandex.ua/view/0/?*=iC98RjSTVLuApXjvfZjJS28K%2B

I17InVybCI6Imh0dHA6Ly92ZXN0bmlrLXBzeS5vbnUuZWR1LnVhL2luZGV4LnBocC9wc3ktb251L2FydGljbGUvZG93bmxvYWQvNTg4LzUzMyIsInRpdGxlIjoiNTMzIiwidWlkIjoiMCIsInl1IjoiNjg0MjQxNTQ1MTQ4NzkzNTUzNyIsIm5vaWZyYW1lIjp0cnVlLCJ0cyI6MTQ5NDAxNzEyMTczOX0%3D&lang=uk

2. Пучкова Г.Л. Субъективное благополучие как фактор самоактуализации личности : дисс. : 19.00.01 / Галина Леонидовна Пучкова. – Хабаровск, 2003. – 163 с.

ОСОБИСТІСТЬ МОЛОДОЇ МАТЕРІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЧАСОВОГО ПРОСТОРУ

П. А. Бородавкіна

Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, м.Чернігів

Актуальність дослідження. В умовах сучасного суспільства, коли темп життя є надзвичайно швидким, постійно відбуваються соціальні перетворення та в цілому змінюється суб’єктивна динаміка особистості, зокрема жінок, які готуються до народження дитини, особливо актуальним є вивчення раціональної організації часу молодими жінками, часової компетентності.

Часова компетентність є важливим особистісним конструктом, що відображає аспект життя людини у часі і має багатовимірну структуру, змістовно наповнену динамічними параметрами Зацікавленість науковцями проблемою часової компетентності особистості пов’язана з очевидною залежністю формування і трансформації моделі власного майбутнього людини від вказаного явища..

Актуальність теми нашого дослідження зумовлюється й тим, що народження дитини спричиняє кардинальні зміни не лише у звичному способі життя жінки (впливаючи на її соціальну, професійну та інші сфери життя), а по – новому трансформує його вектор. Перетворень зазнає часова трансспектива в цілому, щоденні плани, ритм життя з визначеними намірами, планами тощо.

Саме тому вивчення часової компетентності жінок після народження ними дитини набувають все більшого поширення як в теоретичному, так і в прикладному аспектах.

Мета дослідження: розкрити особливості часової компетентності молодих матерів.

Методика та організація дослідження. В дослідженні брали участь жінки віком від 19 до 29 років, які проходили консультації на базі Чернігівського міського пологового будинку. Всі жінки, які приймали участь у дослідженні народили вперше.

Для дослідження були використані такі методики : тест «Хто Я?» (М.Кун, Т. Макпартленд), який класично використовується для вивчення змістовних характеристик ідентичності особистості. У нашому дослідженні ми використовували тест саме для визначення материнської ідентичності у жінок.

Методика діагностики самооцінки психічних станів (Г. Айзенк) використовується з метою визначення рівня таких психічних станів, як тривожність, фрустрація, агресивність та ригідність.

Опитувальник часової перспективи Ф. Зімбардо (ZTPI) призначений для дослідження часових орієнтацій особистості.

Опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки» (В.І. Міросанової) складається з 46 тверджень і працює як єдина шкала "Загальний рівень саморегуляції" (ОУ), яка характеризує рівень сформованості індивідуальної системи саморегуляції довільної активності людини.

Результати дослідження було піддано математико–статистичній обробці з використанням комп'ютерного пакету SPSS for Windows 17.0, для вирахування середніх значень та їх порівняння, виявлення кореляційних зв'язків та побудови кореляційних матриць. За результатами опитування було проведено кореляційний аналіз (за Спірменом), отримані результати було порівняно за критерієм Краскела–Уоллеса, для визначення достовірності виявлених відмінностей.

Результати дослідження:

1.Найбільше респондентів (37%) мають «зріючу» материнську ідентичність, тобто таку, за умови якої жінка крім ролі матері не нівелює значення інших соціальних ролей. Для 23% жінок характерна гендерна ідентичність, на перевагу материнській. Третина опитаних жінок (33%) розглядають материнство як головну на даний момент часу роль, повністю акцентуючись на діях, пов'язаних з її виконанням, тобто мають виражену материнську ідентичність. Жінок, які нещодавно народили дитину, але не мають сформованої материнської ідентичності досить мало в загальній вибірці (7%).

2. Позитивну зкорельованість визначено між показником «Материнська ідентичність», за методикою «Хто Я», та показником часової саморегуляції за опитувальником В.І. Міросанової ($r=0.5$, $\rho \leq 0.01$). Виходячи з таких результатів, чим більш розвинутим є цілісне прийняття жінкою себе як матері, тим більш сформованими у неї є індивідуальна система усвідомленої саморегуляції – довільної активності. Взаємозв'язок майбутнього ($r=0.4$, $\rho \leq 0.01$), позитивного минулого ($r=0.4$, $\rho \leq 0.01$) з материнством ми вже проаналізували вище (див. рис. 3.1), тому не будемо повторно зупинятись на поясненні таких результатів.

Негативну кореляцію між вираженою материнською ідентичністю і гедоністичним теперішнім ($r= –0.5$, $\rho \leq 0.01$) ми пояснюємо тим, що чим більше жінка піклується про дитину, тим менше вона зосереджується лише на власних потребах. Кореляційний зв'язок вираженої материнсь-

кої ідентичності з гнучкістю ($r=0.5$, $\rho \leq 0.01$), пояснимо тим, що дитина постійно «ставить» перед молодою мамою нові й нові завдання, адже потреби немовляти прямо залежать від його самопочуття.

Висновки. На основі проведеного дослідження можна зробити, на наш погляд, такі висновки:

1. Жінки, у період після народження первістка, незважаючи на наявність чи відсутність об'єктивних негараздів, характеризуються узагальнено-позитивною трансспективою.

Серед факторів часової перспективи найкраще сформованим у жінок є фактор, який відображає регуляторну гнучкість, тобто здатність адекватно та швидко діяти в нових, змінюваних умовах, оптимально та швидко планувати, здійснювати діяльність. Фактором часової перспективи, який сформований на найбільш низькому рівні у жінок, які опановують роль матері є «Оцінка результатів», адже ситуація догляду за власним первістком є для них якісно новою і вони не можуть перспективно оцінити результати власної діяльності, адже не мають такого досвіду.

Емпірично доведено, що часова компетентність та материнська ідентичність є взаємопов'язаними між собою. А дотримуючись більшості визначених нами тенденцій, найоптимальнішою доцільно визначити ситуацію, за якої жінці властиві високий рівень часової компетентності та зріюча материнська ідентичність. Це дозволяє жінці оптимально, на якісно високому рівні здійснювати роль матері, не нівелюючи при цьому інші сфери життєдіяльності.

Низька сформованість часової компетентності (гедоністичне сприйняття теперішнього, фаталістичне – майбутнього) взаємопов'язані з негативними тенденціями у здійсненні жінками материнської ролі.

Вираженість негативних психічних станів відрізняється у жінок, залежно від їх часової компетентності та материнської ідентичності: найвищий рівень тривожності мають жінки з середнім рівнем часової компетентності та вираженою материнською ідентичністю; найвищий рівень

фрустрації та ригідності властиві жінкам з середнім рівнем часової компетентності та розвиненою гендерною (не материнською) ідентичністю.

2. Виходячи з отриманих результатів логічно зрозуміло,що підвищення рівня часової компетентності сприятиме оптимізації опанування жінкою материнської ролі.

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО МІСТА

О. Л. Вернік

лабораторія екологічної психології,

Інститут психології імені Г.С. Костюка

НАПН України,

м.Київ

Життєдіяльність особистості ми розглядаємо як психологічний конструкт, що займає проміжне місце між «діяльністю» і «життєвим шляхом», і пов'язаний з повсякденним життям людини. З нашої точки зору, він дозволяє зняти існуючі протиріччя у підходах, спрямованих на пошук відповіді на питання: як суб'єкт діяльності стає суб'єктом життя? У даному контексті можна спостерігати намагання вивести життєвий шлях зі складових діяльності та, навпаки, ввести у структуру останньої додаткові компоненти – цінності, смисли, творчість й т. і. (див., наприклад, дискусії щодо методології діяльнісного підходу у [1]).

До специфічних складових життєдіяльності особистості ми відносимо таке. 1). Життєдіяльність здійснюється через розв'язування життєвих задач, в яких основними питаннями є: *суб'єктність цілей* і *умов*, що не відображено у структурі діяльності; й *ресурси*, які не мають жодного значення у рішенні задач смислу життя і його пошуку у життєвому шляху. 2). Лише на рівні життєдіяльності особистості ми можемо розглядати й її

середовища (сфери) життя, тоді як у структуру діяльності входять лише *окремі компоненти* середовища – в якості матеріалу, засобів чи умов, а у випадку життєвого шляху, середовища життєдіяльності інтегруються у *цілісний світ*, з яким особистість вибудовує відношення. 3). Час у життєдіяльності виступає як *темпоральність,* тобто неперервними відрізками життя, що мають чітко визначені початок і закінчення, тоді як у діяльності він усвідомлюється переважно дискретно, шкальовано – часто-густо відповідно до фізичного часу – через роки, години, секунди (В. Плохіх, В. Полунін, Б. Цуканов, Д. Елькін й ін.); а у життєвому шляху його прийнято поділяти на минуле, теперішнє і майбутнє й виражати також дискретно, через події (К. Абульханова, Б. Ананьєв, О. Кронік, Є. Головаха й ін.).

Життєву задачу можна визначити як значущу для суб'єкта життя ціль, яку він ставить перед собою в умовах, що для нього склалися. Ю. Швалб виділяє три рівні життєвих задач [2]: базовий – життєзабезпечення, пов'язаний із забезпеченням потреб індивіда й у цьому плані може бути співвіднесений з діяльністю[1]; середній – життєорганізація, який відображує актуальний спосіб життя особистості, і вищий – життєздійснення, що відповідає проблематиці життєвого шляху, самореалізації, осмисленості життя тощо.

Неекологічність життя особистості ми пропонуємо аналізувати з двох позицій – зовнішньої і внутрішньої. Засмічення, деформація, руйнація власного світу і середовищ життєдіяльності, невротизація, дистрес, психосоматичні розлади й ін. відображують перший план. З іншої позиції, життєдіяльність стає неекологічною, коли, по крайній мірі: 1) втрачається суб'єктність, тобто особистість розв'язує не свої життєві задачі, за висловом Ю. Швалба, коли «життя живе мене»; 2) відбу-

[1] Саме в процесі життєзабезпечення реалізується класична схема діяльності: потреба – мотив – мета – задача

вається відчуження особистості від світу (у вигляді конфронтації, самовиключення чи конформізму).

Сучасне місто стає, з одного боку, необхідними для кожного з нас обставинами, тим, у чому ми вимушені жити, з чим вимушені миритися, суттєвим чинником деекологізації нашого життя, джерелом відчуження, а з іншого – надає широкі можливості як для розвитку власної суб'єктності, так і для активного включення у життєвий потік. Розглянемо деякі з них.

Відбулося й продовжує відбуватися суттєве підвищення тарифів на комунальні послуги, зокрема на електрику, воду, тепло. Це, звісно, спричинило велику хвилю соціального невдоволення. Разом з тим, дана ситуація створила умови для реорганізації у забезпеченні власного проживання. Мешканці мають можливість відчувати себе відповідальними за користування послугами: холодною і гарячою водою, електрикою тощо. Наприклад, заміна освітлення на світлодіодне, окрім економічної вигоди, надає широкі можливості для зміни інтер'єру власного приміщення.

Прибудинкова територія може бути використана для стоянки автомобілів чи для «генделіків» з відповідним контингентом і засміченістю, а може бути організована мешканцями відповідно з їх уявленнями про те, «як повинно бути». Наприклад, мешканці декількох будинків мікрорайону Позняки Дарницького району м. Києва використали для реалізації цієї мети вибори, домовившись через голів ОСББ з одним з кандидатів. Обмін був взаємовигідний. В результаті створено футбольне поле, спортивний та дитячий майданчики, кандидат став депутатом. Зв'язки підтримуються.

В тому ж місці 12 років тому на прибудинковій території одна з мешканок за власної ініціативи за допомогою інших мешканців організувала сквер. Саджанці привозили усі хто міг. Протягом усього цього часу вона доглядає за деревами, а мешканці їй допомагають як фізично, так і грошима через ОСББ. В результаті, місце для прогулянок у

сквері біля цього будинку користується значним попитом у мам з дітьми, у підлітків, пенсіонерів.

Набережна і пляж на лівому березі Дніпра, мікрорайон Березняки. Місце дуже привабливе, але до недавнього часу – надзвичайно засмічене. Скло і зайві речі як у воді, так і в піску. Два роки тому підприємець відкрив кафе поруч з пляжем, не зачіпаючи місце для купання і загоряння. В результаті: за територією пляжу доглядають, сміття прибирають і вивозять, з'явилися переодягальні, місце стало значно чистіше, саме кафе розширюється за рахунок альтанок на березі. Замовляти місце можливо лише заздалегідь.

В мікрорайонах Києва відбувається заміщення «наливайок» на невеличкі (2-3 столика) красиво оформлені кав'ярні, які стають місцем зустрічей, спілкування, проведення вільного часу, роботи, споглядання за життям тощо.

Тотальне впровадження велосипедних доріжок в місті призвело до суттєвого збільшення кількості велосипедистів-аматорів. Значно зросла кількість «велосипедних сімей», коли на велосипедах у невеличкі подорожі містом вирушають разом батьки й діти.

Варто зазначити, що далеко не все у місті так «райдужно». Проте, в наведених прикладах нам бачаться конкретні шляхи екологізації життєдіяльності в умовах сучасного міста.

Література

1. Деятельность: теории, методология, проблемы. – М. : Политиздат, 1990. – 336 с.
2. Швалб Ю.М. Складні життєві обставини як об'єкт психологічних практик // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Том 7, випуск 43, 2017. – С. 158-169.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСВОЄННЯ ДІТЬМИ ГРОМАДСЬКОГО ПРОСТОРУ МІСТА

О. О. Вовчик-Блакитна
кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник,
Інститут психології імені Г.С.Костюка
НАПН України,
м. Київ

Існування громадського простору в сучасному місті передбачає реалізацію кількох практичних функцій, адже в цих місцях люди зустрічаються, спілкуються, торгують, відпочивають, здійснюють оздоровчі вправи, займаються спортом, грають, займаються творчістю і т.п. Громадський простір має також суто психологічний вимір, який можна узагальнено назвати еколого-психологічним виміром. Психологічний бік громадського простору визначається контекстом, в якому середовище в цілому, або його окремі елементи впливають на поведінку та почуття людини, яка є активним (чи пасивним) елементом цього середовища. Екологічна психологія шукає відповіді на питання яким чином знайти баланс між мірою впливу організації простору на людину та способів і ступенем впливу людей на те, чи інше пристосування простору до власних потреб та інтересів, його відповідну трансформацію (збагачення чи збіднення). Іншими словами, можна говорити про те, що в центрі уваги опиняється пошук відповіді на запитання: «Яким чином люди реагують на простір, ставляться до нього та змушують простір працювати «на себе».

Відкритий громадський простір є надзвичайно важливим для всебічного розвитку такої частини мешканців та гостей міста, як дітей,

підлітків та молоді. Це важливо для їхнього здоров'я, як фізичного, так психологічного, позаяк різні майданчики громадського простору потенційно є одним з найцікавіших місць для них, щоб взаємодіяти, грати, спілкуватись, здійснювати різні види індивідуальної та активності. Потенційно ми часто надаємо їм застарілі умови, які пропонують дуже мало варіантів для здійснення діяльності, пригод, експериментування, переживання захоплення від пригод та відкриттів, реалізації їхньої фантазії. Здорове середовище на свіжому повітрі часто густо перетворюється у одноманітне, сіре та невиразне місце, що відповідає своєрідній турботі дорослих про безпеку, здоров'я, превентивних заходів з унеможливлення нещасного випадку, зустрічі з незнайомими людьми. Насправді такого роду дії з організації стандартного та рутинного простору, відповідає скоріше власним зручностям, «вигодам» дорослих, а часом їхній власній інертності й пасивності . Незважаючи на різноманітну гнітючу інформацію про загрози, що чатують на підростаюче покоління в безликих камінних джунглях міста, що активно підтримується та тиражується медіа, котрі підживлюють відповідну тривогу , або й паніку, діти та підлітки зараз знаходяться не в більшій небезпеці в громадських місцях, ніж 20- 30 років тому. Батьки, що виявляють схильність до гіперопіки, ладні тримати своїх дітей в приміщенні, вдома, під постійним контролем, при всілякому запобіганні відповідним забаганкам щодо гаджетів (що неправомірно вважають безпечними і достатніми для розвитку), залишають дітей та підлітків поза доступом до реальних життєвих ситуацій, неоднозначних подій, проблем і тривог сучасного суспільного життя. В таких умовах найбільш ймовірно, що дітям загрожує швидше небезпека померти від нудьги, ніж від будь-якого зовнішнього суспільного фактору.

Дитячий та підлітковий вік є періодом значного розумового і соціального розвитку, де актуальними є бажання експериментувати, активно діяти, пізнаючи та випробовуючи себе, а також зростає вплив од-

нолітків та розвиток почуття приналежності. Водночас так само відчутною в цей віковий проміжок є загострена чутливість щодо ситуацій соціальної ізоляції, що може провокувати болісні переживання самотності та відірваності від світу, тривогу та страхи, небезпечні процеси психологічного «самокапсулювання».

Хоча поняття онтогенез за визначенням є поступальним процесом якісних змін, послідовного розвитку багатоманітних проявів унезалежнення, та попри це сучасні діти й підлітки шукають все нові варіативні за організацією простору та змістом місця, де вони відчувають себе в достатній безпеці, і які можуть забезпечити реалізацію потреби в соціальній взаємодії, індивідуальній самореалізації та певного усамітнення, відсутності контролю на нагляду старших. Такі потреби покликані забезпечити громадські простори, котрі мають бути досяжними та відкритими місцями для встановлення та підтримки реальних (а не віртуальних) контактів та різноманітних форм активності. Розвиток та змістовне збагачення таких громадських просторів, своєю чергою, може водночас стимулювати процеси взаєморозуміння між представниками різних поколінь та соціальних шарів, вікових когорт, а також стимулювати розвиток взаємної толерантності та пошуку різноманітних форм взаємодії. Зазначимо, що сам суспільний простір твориться та видозмінюється під впливом таких чинників, як економічні, соціальні, культурні, політичні, психологічні, котрі в сукупності дають те, чи інше концептуальне поле функціонування громадського простору.

Дорослі часто турбуються, що якщо підлітки можуть збиратися з мінімальним контролем і наглядом, вони братимуть участь в подіях пов’язаних з ризиком, чи просто незаконними діями. Така мотивація використовується, як виправдання для обмежень користування громадським простором, переміщення, витіснення молоді через заборону на перебування в конкретних місцях, в певний час (вечірній, нічний), або заборону на якусь активність (катання на роликах, чи скейті на відкритих

площах, парках, співи та танці в підземному переході). Вважаємо, що це є психологічно невірний ходом, оскільки у кращому випадку це консервує проблему, а то й поглиблює проблему, що може призвести до більш серйозних труднощів, які можуть коштувати дорого в довгостроковій перспективі. Тому краще дозволити молодшим містянам робити всі ці речі в спеціально відведених комфортних місцях, ніж намагатися ігнорувати, або придушити різноманітну активність в цілому. Ми не можемо заборонити дітям, підліткам та молоді «тусуватись» під музику в стилі рок, панк, ф'южн, і т.д., експериментувати з алкоголем, чи тютюном, вправлятись у паркурі, чи брейк-дансі, хіп- хопі, цікавитись сексом і т.п. - дійсно заборона робить все це більш привабливим. Завдання дорослих полягає у забезпеченні умов, котрі насичені максимальною користю і мінімумом загроз та шкоди, власне в управлінні ризиками в громадському просторі. Деякі особливості організації громадського простору є пов'язаними з певними загальними поведінковими характеристиками людини, серед яких: територіальність, міжособистісна відстань, і потреба у різноманітності вражень та спілкування, а також відчуття безпеки, захищеності, розуміння, «читаність» простору, насиченість та насиченість елементами, що стимулюють допитливість та прояви фантазії, орієнтують на пошук та відкриття. Перспективним вважаємо підхід до організації простору, що полягає у орієнтації на майбутнє покоління, симпатію до нього та визнання його прав, потреб та інтересів. Алгоритм дій колись був метафорично сформульований Андрієм Макаревичем:

Пусть старая джинса давно затёрта до дыр,
Пускай хрипит раздолбанный бас.
Не стоит прогибаться под изменчивый мир,
Пусть лучше он прогнется под нас.
Однажды он прогнется под нас.

НЕЙРОПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ СОСТОЯНИЯ ПСИХИЧЕСКИХ ФУНКЦИЙ МОЛОДЕЖНОГО НАСЕЛЕНИЯ РЕГИОНА ЭКОЛОГИЧЕСКОГО И СОЦИАЛЬНОГО НЕБЛАГОПОЛУЧИЯ

(на примере студентов Забайкальского края)

И. Л. Галиакберова

кандидат психологических наук

ФГБОУВО Забайкальский Государственный Университет,

г.Чита, Россия

Экопсихологический подход к развитию и функционированию психики оправдывает себя в научных трудах уже на протяжении многих лет. Учет особенностей жизненной среды является краеугольным камнем во многих современных психологических исследованиях (Панов В.И., Сараева Н.М.) . При этом, в немногочисленных работах дается обоснование необходимости системного рассмотрения [5] состояния психики человека, проживающего в условиях экологического неблагополучия.

В этом контексте системность предполагает учет не только разнообразных факторов, сопряженно действующих с экологически неблагоприятными, но и структурных уровней психики и ее составляющих, состояние которые может быть обозначено в некоторых случаях как следствие полифакторного влияния, а в некоторых – как его же негативная или позитивная предпосылка. Биологические (Горлачев В.П. и др.), медицинские (Говорин Н.В. и др.) психологические (Сараева Н.М. и др.) исследования, проведенные на территориях экологического неблагополучия Забайкалья [2], красноречиво иллюстрируют сложность изучения проблемы психического функционирования и доказательно обосновывают необходимость комплексного ее решения.

Нейропсихологический подход, предложенный А.Р. Лурия для оценки локальных поражений мозга, давно зарекомендовал себя в качестве глубокого и продуктивного для изучения индивидуальных особенностей состояния психических функций детей и взрослых при наличии/отсутствии каких-либо дефектов. Он же может быть весьма эффективным при исследовании популяционных закономерностей психического функционирования. «Такие закономерности могут быть обнаружены при нейропсихологическом скрининге больших выборок детей…» и взрослых, «… находящихся в определённых условиях онтогенеза, к которым относятся социально-экономические, экологические, климато-географические и некоторые другие». [4, с. 199].

С применением нейропсихологической квалификации особенностей психического функционирования, неоднократно осуществленной у людей, подвергшихся влиянию экологического неблагополучия (Хомская Е.Д., Морозова И.Л.), появляется возможность для почти невозможного в классическом психологическом исследовании прямого учета нейропсихологических и психофизиологических последствий и механизмов компенсации экопатогенного воздействия на мозговом уровне.

Целью нашей работы является определение нейропсихологических особенностей состояния психических функций молодежного населения региона экологического и социального неблагополучия (на примере студентов Забайкальского края).

Для достижения поставленной цели (на основании модификаций нейропсихологической диагностической системы А.Р. Лурия - методики нейропсихологического блиц-обследования Т.Г. Визель[1] и схемы нейропсихологического обследования, предлагаемой в учебнике Хомской Е.Д.[3]) нами была разработана схема нейропсихологического обследования, состоящая из 45 проб, направленных на исследование двигательных, перцептивных, речевых, мнестических, интеллектуальных функций, а так же счета, чтения, письма. Все задания апробирова-

ны в работе с детьми и взрослыми Забайкальского края в процессе многолетней работы в Краевой психиатрической больнице им. В.Х. Кандинского по нейропсихологической диагностике состояния высших психических функций у больных психическими пограничными расстройствами, а так же в негосударственном психотерапевтическом центре «Катарсис» г. Читы при работе с людьми условной нормы.

В результате нами проведено пилотажное нейропсихологическое обследование 38 студентов ЗабГУ в возрасте 19-21 года (33 девушки, 5 юношей), постоянно проживающих в городе Чита, который признан зоной экологического неблагополучия [2].

Обобщенные данные обследования показали, что у подавляющего большинства обследуемых на первый план выступают симптомы слабости премоторной области головного мозга (табл.1), проявляющиеся в трудностях выполнения проб на динамический праксис и слухомотрные координации (у 98%). В речевой сфере так же были отмечены ошибки, свидетельствующие о заинтересованности фактора серийной организации психической деятельности, локализуемого в выше указанной премоторной области (нарушение последовательности воспроизведения слогов, слов при повторении, при воспроизведении по памяти, персеверации элементов при письме). Так же значительная частота встречаемости приходится на симптомы поражения теменно-височно-затылочной области, что проявляется слабостью пространственных ориентировок (а именно, трудностями понимания логико-грамматических конструкций, решения математических задач, копирования пространственно-ориентированных изображений и др.). В своем большинстве признаки слабости пространственного фактора приходятся на испытуемых женского пола. Эти особенности в литературе нередко описываются как гендерно обусловленные.

В планах нашей работы проведение популяционного изучения состояния психических функций молодежи, проживающей на территориях

чрезвычайной экологической ситуации Забайкальского края (г. Балей и г. Краснокаменск)[2] с увеличением числа наблюдений. По данным предлагаемого пилотажного исследования апробированная схема вполне соответствует задачам и может быть рекомендована к дальнейшему использованию.

Таблица1.

Число испытуемых, у которых при нейропсихологическом обследовании обнаруживаются признаки слабости зон головного мозга

Зона Мозга	**Всего человек**	**%**	**Число девушек**	**%**	**Число юношей**	**%**
Лобная премоторная	*35*	**92**	*32*	96	*3*	60
Теменно-височно-затылочная	*27*	**71**	*26*	78	*1*	20
Передне-теменная	*6*	15	*4*	12	*2*	40
Затылочная	*5*	13	*5*	15	-	-
Височная	*4*	10	*2*	6	*2*	40
Лобная префронтальная	*2*	5	-		*2*	40
Подкорковые структуры	*1*	2	-	-	*1*	20

Исследование поддержано РФФИ, проект №17-06-00151 по теме «Изучение жизнеспособности молодежного населения региона экологического и социального неблагополучия (на примере школьников и сту-

дентов Забайкальского края)», где нейропсихологические популяционные характеристики молодежного населения Забайкальского края, анализируемые в контексте комплексности понятия жизнестойкости, оцениваются как био-психологические составляющие изучаемого явления.

Список использованных источников

1. Визель Т.Г. Нейропсихологическое блиц-обследование. / Визель Т.Г.- М.: В. Секачев, 2005.-24 с.
2. Государственный доклад «О состоянии и об охране окружающей среды в Читинской области за 2002 г.». – Чита, 2003. – 155 с.
3. Нейропсихология: учебник для вузов. 3-е издание/Е.Д. Хомская. – СПб.: Питер, 2003. – 496 с. – с.439-464.
4. Поляков Ю.В. Нейропсихология в скрининговых исследованиях детских популяций / Поляков Ю.В. / А.Р. Лурия и психология XXI века. Доклады Второй Международной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения А.Р. Лурия. Под ред. Т.В. Ахутиной и Ж.М. Глозман. Москва СМЫСЛ, 2003. С. 198-205
5. Сараева Н.М. Обоснование необходимости применения принципа системности в экопсихологическом исследовании. / Сараева Н.М., Суханов А.А. // Гуманитарный вектор 2010 № 1 с. 93-99.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄВОГО ПРОСТОРУ ЖІНОК-ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ АРМІЇ

О. Є. Єрмакова

магістр,

Маріупольський державний університет,

м. Маріуполь

В останні роки Збройні Сили України стали активно формуватися посадами для жінок. Це стало можливо завдяки тому, що в країні поетапно проходить реформування військової системи. Під час існування Радянського Союзу жінки на службу приймались переважно медсестрами, діловодами, кухарями, юристами. В теперішній час армії потрібні не тільки «допоміжні» спеціалісти, а і офіцерський склад в «жіночому» обличчі. Сьогодні жінки в армії – це об'єктивна реальність. Комплектування за контрактом передбачає службу на добровільній основі, тобто за бажанням.[1].

Деякі дослідникі стверджують, що більшість розглядають службу жінок в армії як щось неприродне, вважають, що такі жінки є маскулінізованими. Таким чином відбувається недооцінка ділових якостей жінок, що породжує таке явище як «скляна стеля», тобто блокування професійного просування. Яскраво вираженні фемінні риси які суперечать мускулізованним образам та прототипам військововслужбовця може привести до особистого внутрішнього конфлікту, вирішення якого буде залежити від сформованої «Я-концепції».

За останній час кількість жінок, які займають офіцерськи посади збільшилось, але це недостатньо у порівнянні з розвинутими країнами, такими як США, Ізраїль, Норвегія. Зараз на захисті країни понад 1000 жінок, які займають офіцерські посади.Загалом в Збройних Силах

України приблизно 20 тис. осіб жіночої статі, що в порівнянні з загальною кількістю військовослужбовців приблизно 8 %, серед них близько 3 тис. прапорщиків, 15 тис. – це сержанти та солдати за контрактом. Є і допоміжні жіночі посади – психологи, юристи, кухарі, телефоністки, планшетісти та ін. Служать жінки і на більш «жорстких посадах» – снайпери, розвідниці, гранатометниці. Як показав час, жінки - військовослужбовці сумлінно виконують свої військові обов'язки, серед них майже відсутні порушення військової дисципліни, вони відповідальні, самостійні, наполегливі, володіють аналітичними здібностями. [2].

Але, з кожним роком кількість жінок бажаючих укласти контракт зі збройними силами України збільшується. Є фактори, що спонукають жінок до вибору цієї професії: 1) більшість жінок приваблює гідне грошове забезпечення; 2) можливість самореалізації; 3) деякі мріють здобути нову спеціальність, підвищити свій рівень кваліфікації або получити освіту; 4) служба в армії надає соціальну захищеність, постійний заробіток, ранній вихід на пенсію, соціальні пільги, гарантовану відпустку; 5) можливість влаштувати своє особисте життя, знайти нових знайомих; 6) продовження родинних традицій; 7) патріотичні почуття тощо.

Жінки добре уявляють куди вони потрапляють і навіщо їм це треба, вони готові виконувати свої обов'язки, чим би вони не займались, будь-то медична справа або участь у бойових діях. Українські жінки якщо приймають таке рішення, то воно є зрілим та свідомим. Жінки добре та гармонійно поєднують свої діяльнісно - професійні здібності з соціальним життям. Важливу роль у цьому виборі відіграє патріотичний настрій українок, бажання допомогти своїй Вітчизні у складні часи. З цього приводу доречно розглядати жінок – військовослужбовців, як ефективних помічників командування в патріотичному вихованні та зміцнення бойового духу особового складу військових частин.[3].

Завдяки тенденції теперішнього часу, яка існує не тільки в Україні, а і в світі, визначилась тверда позиція доречної присутності жінок в армії.

Збройні сили України зацікавленні в залученні жінок, тому що вони показали себе гідними конкурентами чоловікам військовослужбовцям. У зв'язку з тим, що роль жінки в армії зростає, виникла потреба на створення нової концепції проходження військової служби для жінок.

Література

1. Про внесення змін до Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу».
2. Калагін Ю.А. Військова служба за контрактом (соціальний вимір): монографія / Ю.А. Калагін; за наук. ред. проф. Е.А. Афоніна. – Х.: ХУПС, 2008. – 278 с.
3. Жеребкина И. Женское политическое бессознательное. Проблема гендера и женское движение в Украине / И.Жеребкина. – Х. : ХЦГИ, Ф-Пресс, 1996. – 376 с.

ЕКОЛОГІЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ В УМОВАХ УРБАНІЗАЦІЇ

Л. Р. Кашкарьова

кандидат психологічних наук, доцент

Бердянський державний педагогічний університет,

м. Бердянськ

Поняття «психологічне здоров'я» було введено в науковий лексикон І. Дубровіною, яка вважала його необхідною умовою повноцінного функціонування і розвитку людини в процесі її життєдіяльності.

Психологічне здоров'я людини визначається вченими як нормальний розвиток її суб'єктивної реальності в межах індивідуального життя. Одним із основних показників психологічного здоров'я є стан внутріш-

нього благополуччя особистості, що забезпечує оптимальні можливості її ефективної взаємодії з оточуючими людьми і об'єктивною реальністю.

Під психологічним здоров'ям ми розуміємо психологічний аспект психічного здоров'я, тобто ті процеси, які, відносячись до особистості в цілому, знаходяться в певному зв'язку із зовнішніми проявами людського духу, дозволяють людині в майбутньому досягти зрілості, перебувати в постійному саморозвитку, підійти до здійснення своєї життєвої задачі.

Проблемам психологічного здоров’я присвячені праці багатьох науковців. Так, Р. Вайсен, Дж. Олі, Б. Спрангер, Н. Гуткіна, І. Дубровіна вважають, що пріоритетною ціллю роботи психологічних служб в закладах освіти повинно встати психологічне здоров’я дітей та підлітків.

Психологічне здоров'я підростаючого покоління формується при взаємодії зовнішніх і внутрішніх факторів. Зовнішні, об'єктивні – все, що оточує неповнолітніх, і внутрішні, суб'єктивні – їх індивідуальні особистісні особливості. До об'єктивних факторів можна віднести широке соціальне й конкретне освітнє середовище, а також умови сімейного виховання. До суб'єктивних факторів відносяться, перш за все, характер, темперамент, самооцінка особистості. Основною умовою нормального психосоціального розвитку (крім здорової нервової системи) є спокійна і доброзичлива обстановка в сім'ї та навчальному закладі. На жаль, сучасний політичний стан в Україні (насамперед ситуація, пов’язана з проведенням антитерористичної операції) є дуже серйозним об’єктивним фактором негативного впливу на психологічне здоров’я як дорослого, так і підростаючого населення України.

Ми досліджували рівень психологічного здоров'я учнів, використавши в якості інструментарію спеціально розроблену анкету, що складається із сорока питань, об'єднаних у сім блоків. Тематика блоків стосувалася факторів ризику соціальної ситуації розвитку, проблем соматичного здоров'я, відносин з батьками, однокласниками, вчителями, пере-

важаючого емоційного стану і відповідної поведінки, ставлення до навколишнього світу і свого передбачуваного майбутнього.

В анкетуванні взяли участь 172 учні (підлітки і юнаки), умови життя яких різнилися за ознакою кількості населення в пункті проживання. Перша група (68 учнів) проживали в сільській місцевості і районних центрах з населенням до 25 тис. чоловік; навчалися в загальноосвітніх школах. Друга група (79 учнів) проживали в містах з населенням понад 500 тис. осіб; навчалися в загальноосвітніх школах. Третя група (25 учнів) проживали в невеликому місті з населенням 390 тис. чоловік; навчалися в гімназії.

Наводимо вибірково деякі результати по окремих блоках питань.

Проаналізувавши фактори ризику соціальної ситуації розвитку, ми виявили наступне. Найбільша кількість сиріт виявилася серед учнів, які проживають у великих містах (9,5%). Сім'ї, в яких відсутній один із батьків, переважно проживають в сільській місцевості і селищах (26,5%), а також у великих містах (23,8%). Серед учнів гімназії таких сімей було лише 4%.

Найбільша кількість сімей, в яких батьки мають неповну середню освіту, проживає в містах з населенням понад 500 тис. осіб (14,3%). Саме тут найбільш поширені випадки частого (9,5%) і несистематичного (61,9%) зловживання батьками алкоголем. Іноді зловживають спиртними напоями 58,8% батьків, які проживають в селищах і селах. Ця шкідлива звичка не спостерігається у батьків, діти яких навчаються в гімназії.

Проаналізувавши проблеми соматичного здоров'я, ми виявили наступне. Серйозними захворюваннями страждають тільки батьки учнів з першої групи (8,8%). Майже кожен третій близький родич школярів з першої і другої груп та кожен восьмий близький родич школярів з третьої групи мають серйозні захворювання.

На власні значні фізичні вади і дефекти фізичного розвитку вказали тільки неповнолітні першої групи (3%). Незначні фізичні вади і дефекти

фізичного розвитку найбільше притаманні учням, які проживають у великих населених пунктах (42,9%). Саме тут кожен десятий школяр (9,5%) має спадкові хвороби і кожен другий (52,4%) страждає хронічними хворобами. У першій групі таких неповнолітніх відповідно 1,5% і 36,7%. У третій – 0% і 8%.

Проаналізувавши відносини неповнолітніх з батьками, однокласниками, вчителями, ми виявили наступне. Найбільш часто виникають конфлікти в сім'ях, які проживають у селах і селищах (8,8%). Не систематично конфлікти відбуваються в сім'ях учнів всіх трьох груп (близько 60%).

Періодично відчуває психологічну напругу, перебуваючи вдома з батьками, кожен другий учень з першої і другої груп та кожен п'ятий учень гімназії. Кожен п'ятий учень, який проживає у великому населеному пункті, завжди відчуває психологічну напругу, перебуваючи в колективі однокласників. Іноді це переживають 48,5% учнів першої, 38% учнів другої і 20% учнів третьої груп. Постійно некомфортно почувається в школі кожний восьмий учень першої і другої груп, іноді – відповідно кожний другий.

Проаналізувавши переважний емоційний стан і відповідну поведінку неповнолітніх, ми виявили наступне. Кожний п'ятий учень першої і другої груп характеризує свій звичайний психічний стан як напружений. Життєві труднощі змушують нервувати близько 70% учнів кожної групи. Кожному другому школяреві з першої і другої груп та кожному третьому з третьої групи важко володіти власними емоціями, вони відчувають себе скривдженими, їм здається, що з ними поводяться несправедливо.

Ставлення до навколишнього світу і свого передбачуваного майбутнього опитувані охарактеризували наступним чином. Коли погано, кожний третій учень першої і другої груп та кожний п'ятий учень третьої групи робляться агресивними, кожний четвертий плаче; кожний другий приховує свої стани від оточуючих.

При думках про майбутнє 23,8% учням, які проживають у великих населених пунктах, буває страшно, кожному другому – тривожно.

Більше 50% всіх учнів сподіваються, що в їх житті все буде добре.

Аналізуючи результати дослідження, можна зробити такі висновки: 1). 10-15% учнів мають ознаки психологічного нездоров'я і близько 50% можна віднести до групи ризику. 2). Встановлено зв'язок психологічного здоров'я з навколишнім середовищем: проживання в певному населеному пункті і навчання в навчальному закладі певного типу. Несприятливим для психологічного здоров'я є фактор урбанізації, а сприятливим – проживання в невеликому місті і навчання в навчальному закладі нового типу (гімназії).

Зважаючи на те, що частина території України сьогодні є зоною проведення антитерористичної операції, ми не можемо вважати наведенні висновки об’єктивними для цих територій. Стан психологічного здоров’я підростаючого покоління на територіях, де ведуться воєнні дії, сьогодні напевно є гіршим, ніж в цілому по Україні.

РОЛЬ ВОЛЬОВИХ ПРОЦЕСІВ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ

Т. М. Кирпенко

кандидат психологічних наук,

лабораторія екологічної психології

Інституту психології імені Г.С. Костюка

НАПН України,

м. Київ

Як і всі психічні процеси, воля розвивається не сама по собі, а у зв'язку із загальним розвитком особистості людини. Л. Божович виділяє два критерії сформованості особистості: ієрархія мотивів, здатність долати власні безпосередні спонукання соціально значущими мотивами; здатність до свідомого керування власною поведінкою, яке здійснюється на основі усвідомлення мотивів, свідомого підпорядкування мотивів.

Поняття «особистість» характеризує людину як активного суб'єкта соціальних відносин. Виконуючи різні види діяльності, долаючи при цьому зовнішні і внутрішні перешкоди, людина виробляє в собі вольові якості, що характеризують її як особистість і мають велике значення для навчання, праці, саморозвитку особистості тощо. З віком, формування вольових характеристик не припиняється; вони розвиваються в ході самостійної трудової діяльності. Тому не випадково воля дуже часто розглядається як одна з центральних і найбільш інформативних характеристик особистості. І можна стверджувати, що становлення волі - це становлення суб'єкта, здатного до самовизначення, до саморозвитку. В процесі життєдіяльності формується індивідуальний стиль прояву вольової регуляції особистості, який визначає успішність, результативність, якість її діяльності та способу життя загалом. В життєдіяльності особистості визначальними є її внутрішні вольові зусилля.

Глобальна функція волі - регуляція поведінки людини. Отже, сутність волі розкривається через поняття «регуляція поведінки». Досліджувана проблема знаходиться на стику фундаментальних областей загальної психології: саморегуляції психічної активності, індивідуального стилю саморегуляції, волі та її регуляторно-особистісних особливостей способу життя. Багатовікова історія розвитку поняття свідчить про глибинний взаємозв'язок проблеми волі з такими питаннями, як онтологічний і гносеологічний статус особистості, межі індивідуальної свободи і відповідальності людини, з позитивним і негативним змістом та значенням волі, свободи, свободи волі. Накопичений в науці матеріал з даної проблематики, певна незавершеність та неузгодженість визначень свідчить про недостатню розробленість як в теоретичному, так і в практичному аспектах, що зумовлює актуальність вибору теми дослідження.

Розпоряджаючись особистісними ресурсами, людина отримує можливість будувати відносини зі світом і в цьому процесі формувати самого себе. Активність, саморегуляція, саморозвиток і самовдосконалення - ключові характеристики людини як суб'єкта життя. Міра саморозвитку особистості пов'язана з мірою її активності в організації подій свого життя. Саме вольові процеси впливають на здатність вести себе незалежно від будь-яких обставин (і навіть всупереч їм), керуючись при цьому власними, свідомо поставленими цілями.

Отже, головна функція вольової регуляції полягає у свідомій регуляції активності певного способу життя особистості. Адже спосіб життя людини відображає характер життєдіяльності людини у відповідності до усталених норм, цінностей і умов навколишнього середовища (Ю.Швалб). Саме завдяки вольовим зусиллям індивід може відповідати чи ні зовні визначеним нормам, традиціям, правилам, законам тощо.

В різноманітних умовах вольові зусилля можуть відрізнятися по інтенсивності, що залежить як від зовнішніх так і від внутрішніх перепон.

Внутрішні фактори (моральна стійкість особистості, світогляд, рівень самоорганізації та ін.) формуються протягом життя людини та характеризують рівень розвитку вольової сфери людини та особистості загалом.

Вольовий рівень регуляції характеризується усвідомленістю та довільністю процесів регуляції, їх спрямованістю на себе. тобто саморегуляцією, самоконтролем. Відтак людина завдяки своїй волі починає керувати своєю активністю в світі, будувати свої відносини зі світом і на цій основі будувати індивідуальну картину світу в самій собі, формувати свій внутрішній світ. Таким чином основною функцією волі є підвищення ефективності діяльності через вибір дії при конфлікті цілей та мотивів, свідома зміна сенсу дій, регуляція психічних станів і психічних процесів, регуляція власного способу життя. Визначено, що в процесі діяльності формується індивідуальний стиль прояву вольової регуляції особистості, який визначає успішність, результативність, якість її діяльності та саморозвитку загалом. Людина, що володіє сильною волею, уміє долати будь-які труднощі, що зустрічаються на шляху до досягнення поставленої мети; при цьому виявляє такі вольові якості, як мужність, сміливість, витривалість, наполегливість тощо.

Волю, здатність до саморегуляції і самообмеження необхідно формувати з дитячих років. Адже в процесі саморозвитку ніхто інший, а сама особистість ставить перед собою мету, вибирає шляхи її досягнення і виходить до тих чи інших результатів. Вправляючись з дитинства в подоланні труднощів, людина вчиться знаходити свій шлях у житті, прагне бути фізично і психічно здоровим, не залишитися в повній залежності від навколишнього оточення, яка може бути і досить несприятливою. У кожної людини є всі можливості для розвитку і самовиховання волі. І чим раніше починається свідомий процес виховання її, тим більших успіхів людина може домогтися. Вольова регуляція діяльності та поведінки людини, таким чином, являє собою особливу, вищу форму прояву загальної психічної регуляції. Ми розглядаємо вольову регуляцію як

вищий рівень регуляції, що є різновидом довільної регуляції, особливою формою її прояву, як свідому активність особистості, що дозволяє їй управляти своєю поведінкою за допомогою системи певних дій і якостей особистості.

Отже зовнішніми результатами вольової регуляції є конкретні досягнення людини: перемоги, досягнення, успіхи тощо. Внутрішніми результатами є зміни, що відбулися в самій особистості: нове ставлення до себе, розвиток власних можливостей, підвищення власної компетентності, професійності, емоційної стійкості у життєдіяльності, в досягненні змін власної особистості. Людина, яка досягає успіху в життєдіяльності, долаючи труднощі, не тільки розвивається і створює нові результати, але й самореалізується в житті, прагне до саморозвитку.

СІМЕЙНІ МІФИ ЯК ЧИННИК ОРГАНІЗАЦІЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ПІДЛІТКА

М. І. Колебіденко

магістр

Маріупольський державний університет,

м. Маріуполь

На сучасному етапі розвитку суспільства та психологічної науки, все гостріше постає проблема необхідності формування екологічної свідомості особистості та розвитку екологічної культури. Еколого-психологічні дослідженя, що спрямовані на розв’язання зазначеної проблеми, базуються на таких концептуальних поняттях, як “діяльність”, “образ життя”, “життєвий шлях”, “життєвий простір”, “життєві цілі”, “життєдіяльність” тощо. Та незважаючи на велику кількість фундаментальних праць, ці базові категорії розглядаються у різних, часто навіть про-

тележних контекстах. У зв'язку з цим, існує велика кількість дефініцій, що пояснюють феноменологічну сутність вищезазначених понять.

Аналізуючи підходи до розуміння життєдіяльності, що існують у сучасній психології, О.Л. Вернік виділяє шість груп напрямів досліджень, у яких розглядається:

- життєдіяльність на біологічному рівні та безпека життєдіяльності;
- життєдіяльність як активність людини у різних сферах соціального життя;
- життєдіяльність в особливих, специфічних умовах;
- життєдіяльність соціальних груп;
- "реальна" життєдіяльність індивіда;
- життєдіяльність особистості як суб'єкта життя [2].

Психологічний зміст цього феномена розкривається лише у дослідженнях останньої групи.

К.В. Карпинський визначає життєдіяльність як один з видів практичної діяльності людини, метою якої є перетворення життя згідно з її особистісним сенсом в індивідуальний життєвий шлях [3].

Життєдіяльність є метасистемним рівнем організації усіх видів діяльності життя людини, а не їх сукупністю чи інтеграцією. Досліджуючи проблему життєдіяльності, Ю.М. Швалб представляє її як єдність трьох взаємопов'язаних процесів діяльності:

• життєзабезпечення - процес, сутність якого полягає у накопиченні ресурсів. Це є базова життєва мета.

• життєустрій - процес, що забезпечує досягнення комфорту та благополуччя - організація життя на соціальному рівні.

• життєреалізація - процес, що забезпечує реалізацію життєво важливих цілей, пошук сенсу власного життя. Основним принципом є суб'єктність. [6]

Отже, життєдіяльність не ототожнюється з діяльністю, а відтак не можна говорити, що індивід стає суб'єктом життєдіяльності лише тоді, коли виконує певні дії у контексті "суб'єкт - мета - результат". Тут необхідним компонентом є наявність важливих життєвих цілей та наявність певних ресурсів, які можливо чи неможливо використовувати для їх реалізації, для пошуку сенсу та усвідомленої побудови власного життя. Саме ресурси визначають життєві задачи, і це є принциповою відмінністю діяльності та життєдіяльності.

Під час дослідження проблем життєдіяльності та екологізації свідомості, перед нами постає ряд запитань. Яким чином перейти на рівень суб'єкта власного життя? Що є необхідною умовою для того, щоб з'явилася можливість самостійно, свідомо будувати своє життя згідно з власними цілями? Як досягти цього метарівня, щоб не лише виконувати певну діяльність, а у повному сенсі її організовувати, щоб проживати власне життя, а не бути ресурсом чи засобом для інших? Ці нібито прості питання, є насправді дуже складними і важливими.

Людська свідомість має міфологічну природу. Міф є специфічною нормою розуміння та інтерпретації навколишнього світу. Він визначає систему цінностей особистості. Також міф є певним захисним механізмом, що полегшує індивіду адаптацію до існуючого соціального середовища. Перший міф, з яким стикається індивід це родинний. Він підтримує цілісність родини та ідентифікує її членів. І якщо міф створює кордони, пропонує певні моделі поведінки, надає настанови, які приймаються на віру, то яким саме чином можливо вийти з них та стати творцем власного життя та чи можливо це взагалі.

Аналізуючи різні шляхи усвідомлення міфу та виходу за надані їм межі, ми, по-перше, звертаємось до концепції О.М. Лобка, яка постулює те, що подолання міфічної свідомості можливо завдяки освіті в широкому значенні та залучення до культури, яке активно усвідомлюється у підлітковому віці. У цей час міфологічне мислення дитини замінюється

формально - операційним, науковим мисленням дорослого і це, на думку автора концепції, дає змогу усвідомити усю неконструктивність міфу та вийти з нього [5].

Іншу концепцію висуває Д.О. Леонтьєв. Він визначає два механізми, сукупність яких дає можливість подолати власний міф:

- рефлексію як здібність, можливість поглянути на себе, власні цінності, власний міф з іншого ракурсу;

- філософію як засіб раціональної перебудови та усвідомлення оточуючого світу [4] .

Також ми спираємось на визначення Л.А. Варави, яка стверджує про можливість трансформації міфу через його усвідомлення [1]. Неможливо вийти за кордони міфологічної свідомості, але можливо усвідомити міф неефективний, ригідний та змінити, трансформувати його у ефективний, творчій. Це дає змогу вийти у суб'єктну позицію щодо власного життя та життєтворчості.

Відтак, життєдіяльність - це процес усвідомленої організації та побудови суб'єктом власного життя. Що можливо лише за сукупності певних чинників, одним із яких є родинний міф. Він надає індивіду усталену картину світу та набір правил, які приймаються на віру, та певною мірою визначають життя. У підлітковому віці відбуваються важливі зміни у свідомості дитини, здійснюється перехід від повністю міфологічної до наукової свідомості, з'являється критичність, починаються пошуки життєвого смислу. Вже починаючи з цього віку, через усвідомлення та трансформацію родинної міфологеми можливо відкрити нові можливості, побачити певні ресурси та стати суб'єктом життєдіяльності.

Список використаних джерел

1. Варава Л. А. Усвідомленість сімейного міфу як організуюча компонента життєвого простору особистості / Л.А. Варава // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології

імені Г.С. Костюка. – Екологічна психологія. – 2016. – Том. VII. – Випуск 41. – С.43 – 50

2. Вернік О.Л. Жизнедеятельность как проблема экологической психологии / А.Л.Верник //Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка. – Екологічна психологія. – 2014. – Том VII. – Випуск 36. – С. 93 – 102
3. Карпинский К. В. Жизнедеятельность как форма активности субъекта жизни /К.В. Карпинский // Методология и история психологии. – Том 5. Выпуск 1. – 2010. – С. 184-202
4. Леонтьев Д.А. Мировоззрение как миф и мировоззрение как деятельность / Д.А. Леонтьев// Менталитет и коммуникативная среда в транзитивном обществе / под ред. В.И. Кабрина и О.И Муравьевой. - Томск: Томский государственный университет, 2004. С. 11-29.
5. Лобок А.М. Антропология мифа./ А.М. Лобок// Екатеринбург: Отдел образования администрации Октябрьского района, 1997. – 688 с.
6. Швалб Ю.М. Просторово-психологічна організація середовища буття і життєдіяльності /Ю.М. Швалб// Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка. – Екологічна психологія. – 2015. – Том. VII. – Випуск 40 - С. 198-207

СТРЕСОГЕННІ ФАКТОРИ МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

О. С. Колпакчи

Бердянський державний педагогічний університет,

м. Бердянськ

У міському (урбанізованому) середовищі різке збільшення чисельності та щільності населення неминуче призводять до інтенсифікації інформаційного обміну та прискоренню протікання динамічних процесів. Людина, яка вимушена існувати в такому середовищі, виробляє специфічні адаптаційні механізми – нові способи життєдіяльності, які проявляються в особливостях її поведінки, мислення і емоційної динаміки.

Негативний вплив міста визнають багато фахівців, серед яких можна виділити теорію обмеження поведінки Х. Прошанскі та Д. Стоколза; теорію перевантаження С. Мілграма, теорію навколишнього середовища як джерела стресу Д. Гласса, Дж. Сінгера; теорію рівня адаптації Д. Уорвіла і інші. Автори зауважують, що сучасне велике місто є джерелом стресу для людини [1].

В результаті численних досліджень стресу як емоційного стану, встановлено, що його виникнення пов'язане з тривалим негативним емоційним станом, який безперервно повторюється. Згідно з теоретичними поглядами В.Я. Апчел та В.Л. Цигана, стан стресу викликано максимальними за обсягом і інтенсивностю фізичними і психічними навантаженнями, складністю і різноманіттям вирішуваних завдань в умовах дефіциту часу і інформації, постійним ризиком і наявністю загрози життю [2].

Міське середовище рясніє факторами, які цілком можна визначити як стресогенні. В першу чергу, це: висока щільність населення і, як наслідок, більш часті вимушені контакти, інтенсифікація взаємодій між

людьми; постійний шумовий вплив; високий розвиток транспорту і як наслідок інтенсивність просторових пересувань; територіальна роз'єднаність (родичів, друзів, культурного центру від місць проживання тощо); інформаційні перевантаження за рахунок високого розвитку ЗМІ і знову ж високої інтенсивності соціальних взаємодій; швидко мінливі умови праці, побуту, дозвілля; концентрація та інтеграція різних сфер і галузей діяльності, різних соціальних і демографічних груп і типів соціальної поведінки на відносно обмеженій території; високий ступінь диференціації в системі суспільства і поділу праці з постійною зміною і ускладненням структури соціальних зв'язків.

В основному, в свідомості людей, поняття міського стресу співвідноситься з такими поняттями, як втома, дратівливість, напруга, і навіть «невмотивована ненависть до оточуючих людей». В основі генезу міського стресу лежать психологічні навантаження, пов'язані з негативним впливом міського способу життя на загальне психологічне та фізичне здоров'я людини. Це може бути і дезадаптація в великому місті, і погане орієнтування на місцевості – тобто переживання негативних емоцій у зв'язку з незадоволеністю середовищними характеристиками міста, виснаження психічних і фізичних ресурсів під тиском факторів середовища на людину [1].

Таким чином, міське середовище за багатьма своїми характеристиками якісно відрізняється від сільської та певним чином впливає на людину. За рахунок того, що процес урбанізації і суспільного розвитку в багато разів випереджає процес еволюції людини, можливості її організму в сучасному урбанізованому просторі обмежені. Наслідком тиску сукупності факторів міського середовища на суб'єкта є стан міського стресу – емоційно-поведінкового комплексу, що виникає внаслідок дії певних факторів міського способу життя, який проявляється на когнітивному, конативному і афективному рівнях, і є характерною особливістю жителя урбанізованого середовища. Новий

емоційний статус городянина стає причиною виникнення нових форм і способів поведінки, нових соціально-культурних зразків, властивих городянам всього світу і покладених в основу поняття міської ментальності.

Розуміння патології сучасної міської цивілізації зовсім не повинно стати приводом для архаїзації, спроби повернутися в тиху, селянську ідилію. Ми повинні рухатися вперед, і долаючи вади сучасності створювати цивілізацію нового типу – більш гармонійну, більш природну. І для цього потрібні всеосяжні зміни – нова соціальна модель, нова політика, нова економіка, нова філософія і естетика.

Список використаних джерел

1. Анисимов Н.В. Стресс-факторы в социокультурном пространстве современного мегаполиса / Н.В. Анисимов, Е.А. Ивашечкина // Молодой ученый. – 2015. – №11. – С. 1840-1842.
2. Апчел В.Я. Стресс и стрессоустойчивость человека / В.Я. Апчел, В.Н. Цыган. – СПб.: ВМА, 1999. – 86 с.

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ВЧИТЕЛЯ ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

І.В. Коренєва

Маріупольський державний університет,

м. Маріуполь

Питання психологічного здоров'я було розглянуто багатьма дослідниками (Белоножко А.В, Мозгова Г.П., Уваркіна К.М., Супрун Д.М., Товста О.В., Кравченко А.І., Кривцова О.Я. та ін.) Багато дослідників дійшли висновку, що педагогічна праця часто призводить вчителя до «емоційного вигорання». Цьому сприяє емоційна напруженість діяльності вчителя, невеликий рівень заробітної плати та не готовність самого вчителя до перенапружень, завантаженість хатньою роботою та нехватка часу для родини та дітей, значна відповідальність вчителя з боку соціального середовища. Крім того, вчитель повинен підіймати свою професійну майстерність, створювати в класі сприятливе середовище для покращення успішності учнів[3].

Недоцільними для вчителів є такі способи поведінки як уникнення і агресивні дії. Перше не дозволяє ефективно вирішувати виникаючі професійні труднощі і встановлювати педагогічно доцільні відносини з учнями і колегами, що веде до підвищення рівня психологічного стресу і ризику вигоряння. Агресія також перешкоджає формуванню сприятливого психологічного клімату в робочому середовищі і ускладнює вирішення професійних задач. Е.А.Семенова розробила програму профілактики вигорання у вчителів. Профілактична діяльність здійснюється у трьох напрямах: інформування, емоційна підтримка, підвищення значущості педагогічної професії [4].

Кривошеєва Г.Л. у своїй роботі «Професійне довголіття майбутнього педагога як педагогічна робота», вважає, що професійне довголіття педагога більшою мірою пов'язується із станом його здоров'я, наявністю захворювань обумовлених особливостями педагогічної праці [5]. Так, у науковій медичній літературі є дані про те, що у педагогів спостерігаються вкрай низькі показники здоров'я, які ще більше погіршуються при збільшенні стажу роботи, оскільки ця професія має певні особливості: інтенсивне голосове навантаження, систематичне навантаження зорового аналізатору, виражена нервово-емоційна напруга, незначна рухова активність, тривале вертикальне положення при проведенні занять, контакт з численною аудиторією учнів. Одна з причин професійної непридатності педагога – це втрата голосу. Виражена нервово-емоційна напруга може трансформуватися у психосоматичну патологію: виразкову хворобу шлунку і дванадцятиперстної кишки, гіпертонічну хворобу, ішемічну хворобу, неврози, бронхіальну астму, вегетосудинну дистонію та ін. Вчені підкреслюють, що у вчителів значна функціональна напруга нервової і серцево-судинної систем наростає до кінця робочого дня, робочого тижня, навчального року. Цьому сприяє і відсутність постійного, раціонального режиму дня через зміни у розкладі, наявність двозмінного графіку роботи. Такі особливості праці педагогів впливають на оптимальний режим харчування і відпочинку, провокують виникнення втоми і перевтоми, приводять до виснаження функцій центральної нервової системи. Безсоння як ознака перевтоми часто зустрічається серед вчителів. З підвищенням педагогічного стажу збільшується і кількість педагогів з порушеннями сну. Систематична напруга органів зору під час роботи на комп'ютері, при перевірці зошитів призводить до зниження їх гостроти і до швидкої втоми очей практично у всіх педагогів. Такі захворювання як близькозорість, далекозорість, астигматизм розповсюджені серед педагогічного контингенту. Мале рухове навантаження, тривала вимушена статична поза є причи-

ною розвитку деформації опорно-рухового апарату, остеохондрозу, застійних явищ у судинах малого тазу і нижніх кінцівок, варикозного розширення вен, запальних процесів органів малого тазу. Гіподинамія, як зниження рухової активності, призводить до погіршення функції скелетних м'язів. Всі ці негативні явища накладаються на відсутність потреби у руховій активності через вікові особливості організму після закінчення періоду росту. При наявності великої кількості людей (30-40 учнів) у обмеженому просторі (класна кімната) швидко розповсюджуються захворювання, що передаються повітряно-крапельним і повітряно-пиловим шляхом.

Неврахування, зневажливе ставлення до цих факторів ставлять під загрозу повноцінне, активне, творчо насичене професійне життя людини, зменшують прагнення до пізнання і самопізнання, гальмується готовність особистості до змін, до відкритої взаємодії із світом, що перешкоджає формуванню позитивного ставлення до себе і до оточуючих.

Список використаних джерел

1. Столяренко Л.Д. Психологические факторы, влияющие на процесс обучения/Л.Д. Столяренко//Педагогическая психология.-2004.-3е издание. –стор.82
2. Бойко В.В. Синдром «эмоционального выгорания» в профессиональном общении / В.В.Бойко.–СПб. : Питер, 1999. – 105 с.
3. Тулегенова А.Г. Особенности взаимосвязи синдрома эмоционального выгорания учителя и его индивидуального стиля педагогического общения/А.Г. Тулагенова//Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова.-выпуск18.-с.149

4. Грицук О.В. Психологічні ресурси подалання емоційного вигорання у вчителів/О.В. Грицук//Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова.-2012.-випуск17.-стор.168-170
5. Кривошеєва Г.Л. Професійне довголіття майбутнього педагога як педагогічна робота/Г.Л. Кривошеєва// Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова.-2012.-випуск17.-стор.32-35

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ КОНСТРУКТИВНИХ СТРАТЕГІЙ ОПАНУВАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

І. О. Корнієнко
кандидат психологічних наук, доцент
Мукачівський державний університет,
м. Мукачево

Постановка проблеми

Ми можемо зробити висновок, що відсутність опанувальної поведінки спричиняє шкоду психічному здоров'ю людини. Такий стан речей розгортається у наступній послідовності: стресовий чинник, який безпосередньо впливає на зміну психічного здоров'я людини є першим кроком до негативних змін; емоційна нестабільність, що розвивається в результаті дії стресогенного фактору; в когнітивній, емоційній і поведінковій сферах формуються дезадаптивні копінг-стратегії; формування внутрішнього конфлікту; порушення психічного здоров'я, де людина замість вирішення проблеми, шукає обхідні шляхи або взагалі опускає руки, губиться у відірваних від реальності фантазіях.

Таким чином, зниження використання опанувальних навичок та послаблення опанування в цілому в наслідок впливу дистресу або еустресу може бути викликано втратою людиною психологічних ресурсів. Це

призводить до виснаження і, як наслідок, обирання неефективних, деструктивних копінг-стратегій.

Викладення основного матеріалу

Тому виникає питання: чи можна повернути поведінку в конструктивне русло? Ми вважаємо за доцільне розглядати цю проблему в трьох ситуаціях, а саме:

1) Реабілітаційна допомога в кризових станах. Така стратегія використовується у роботі з жертвами соціальних та природних катастроф, терористичних актів, учасниками бойових дій в «гарячих» точках тощо.

2) Профілактична допомога. Здійснюється навчання дітей та дорослих соціально-корисним копінг-навичкам.

3) Психологічна корекція неконструктивних опанувальних навичок.

Поки людина не вибудує для себе оптимальний план опанування, її будуть наздоганяти ті самі проблеми, що завжди були характерними саме для неї. Невдалі спроби можуть призвести до кризового становища, яке має свої чотири фази [1]: наростання стану напруженості, що провокує звичні способи реагування на стрес; якщо звична поведінка доводить свою неефективність, продовжується подальше зростання напруги та тривоги, відчуття невдоволеності, агресивності; при подальшому зростанні напруги з'являється потреба до мобілізації зовнішніх і внутрішніх психологічних і фізичних ресурсів; необхідність перенавчання, (завжди важкий процес і за відсутності прогресу і успіху з'являється почуття знесиленості й безпорадності); виникнення депресивного стану в результаті чого людина звертається по допомогу аби отримати шанс на розірвання кола невдалих спроб або опускає руки і лише погіршує і без того катастрофічне положення.

Для кризової ситуації, як ми бачимо, характерне психічне напруження та стан тривоги, зміна рівня самооцінки – як правило її зниження, втрата мотивації, виражена потреба у допомозі у спеціалістів, що мають відповідну психологічну кваліфікацію. Головне, що треба пам'ятати, що

з будь-якої кризової фази є вихід, якщо шукати корені проблеми. Тут буде корисна психологічна, психотерапевтична професійна допомога. Але, підкреслимо, що, починаючи вже з третьої фази, така допомога є життєво необхідною.

Життєва криза передбачає наявну об'єктивну причину такого стану, а також особистісного ставлення людини до цієї причини. Чим серйозніше людина ставиться до проблеми, тим виразнішими й інтенсивнішими стають відповідні емоційно-поведінкові реакції.

В повсякденному житті людина усвідомлює далеко не всі емоції, а лише ті, які стають причиною виникнення свідомої реакції (емоції, які активізують патогенну реакцію в основному залишаються не усвідомленими). У широкому сенсі ціллю нашої корекційної програми є усвідомлення несвідомого, адже особистість може переосмислити своє ставлення до навколишнього світу чи самого себе лише за наявності філософського або раціонального підходу до життєвих проблем.

Ми розробили та провели спеціальний соціально-психологічний тренінг, головна мета якого у вузькому сенсі – розвиток адаптивних конструктивних стратегій опанувальної поведінки. Після тренінгу людина має навчитися краще керувати власним розумовим та життєвим простором, ширше використовуючи рефлексію. Такі навики вона отримує вивчаючи опанувальне мислення. Також індивід отримує навички з самокорекції психічних станів та інтеграції особистісних особливостей (в основі ідеї інтеграції є здатність людини керувати собою, що повертає нас до перших динамічних теорій в психосинтезі). Одночасно із тим використання медитативних технік дозволяють людині віднайти та реалізувати приховані можливості власного «Я». Формування адаптивних копінг-стратегій досягається шляхом оптимальної координації поведінки та емоцій через поєднання західних та східних технік.

Слід зазначити, що завдання вирішувались на протязі всього тренінгу, з урахуванням різновікових властивостей учасників. Визначен-

ня наявного рівня опанувальних навичок було здійснено через наступні характеристики:

- здатність усвідомлювати та приймати себе таким, яким є;
- наявність психічної рівноваги;
- можливість адаптуватися до мінливості зовнішніх умов;
- уміння управляти власною поведінкою та вчинками в межах культурного середовища;
- підпорядковуватись соціальним нормам без патологічних наслідків.

Важливо пам’ятати, що в свідомості людини одночасно існують впорядковані події минулого, теперішнього та можливого майбутнього, через що кожне заняття мало свої специфічні особливості.

Всі вправи націлені на поступове введення людину в активне усвідомлення змін, що відбуваються в її житті. Вся тренінгова програми базується на чергуванні динамічних вправ із статичними техніками (медитативними). Важливо, що вправи націлені як на подолання внутрішньої напруги, так і на формування невимушеної, дружньої атмосфери. Обов’язково кожне заняття закінчувалось обговоренням набутих знань, навичок, власних почуттів та думок. Учасники висловлювали власні переживання, відкриття, обговорювали процес виконання вправ. При цьому рефлексія була як групова, так і індивідуальна. Нижче ми представляємо структуру будування тренінгової програми.

Кожне заняття включає в себе інформаційний блок. Це обумовлено потребою учасників краще розбиратись в психолого-філософських ідеях, які лежать в основі кожної вправи. У основній частині було виділено наступні блоки: біосоціальна природа людини, життєва позиція та психічне здоров'я, способи подолання стресу, емоційна стійкість, способи подолання стресу, саморегуляція.

Висновки

Таким чином аналіз ефективності програми дозволив виявити тенденцію до покращення навиків опанування, що зумовлюється широким включенням у розвивальні програми компонентів, спрямованого на осо-

бистісне зростання, самоусвідомлення, самотворення, саморозуміння та рефлексію. Разом з тим ми стверджуємо, що тренінги розвитку опанувальної поведінки найбільш ефективні до завершення періоду юнацтва, коли особистість залишається достатньо гнучкою, соціалізуючись набирає репертуар поведінкових стратегій.

Список використаних джерел

1. Caplan G. / Types of mental health consultation. American Journal of Orthopsychiatry // Gerald Caplan. –1963. –Vol. 33. – Issue 3. – P. 470–481.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ ЖИТТЯ, ЯК НАУКОВОЇ КАТЕГОРІЇ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Д. П. Куберська

Магістр спеціальності «Практична психологія»

Маріупольського державного університету,

м. Маріуполь

Інтерес до багатогранності природи і сенсу життя, як самостійного феномену, займає особливе місце в історії розвитку людства. Його розглядають в природничо-науковому, релігійному, філософському і психологічному аспектах. Даний феномен в різні періоди історії людства набуває особливого звучання. В античній філософії життя – це «суперечливий Космос» (Піфагор), «світова душа» (Платон), «світове Дихання» (Емпедокл), «сукупність порядку» (Демокріт). У середньовіччі панує теоцентрічність поглядів – «життя як одухотворений стан», «життя абсолютне як безсмертя» (Іоан Златоуст, Г. Палама) [2].

Розгляд природи і сенсу життя сприяло виникненню таких філософських шкіл XIX-XX ст. як філософія життя, екзистенціалізм, феноменологія, герменевтика. Предметом осмислення стає «життєвий порив», «світ свідомості» (А. Бергсон), «воля до влади як стимул еволюції», «понад

людина як представник творчої еліти суспільства» (Ф . Ніцше), «культура як механізм розвитку суспільства», «цивілізація як спосіб об'єктивації культури» (Г. Зіммель, О. Шпенглер), «життя як процес творчого становлення, який можна осягнути тільки внутрішніми переживаннями, інтуїтивно» (Г. Зіммель), «монополія творчої еліти на життєвий порив», «інертні маси» (Ортега-і-Гассет) [3].

У природничо-наукових дисциплінах під терміном життя мають на увазі спосіб існування систем, обумовлений рядом процесів (обмін речовин, подразливість, саморегуляція, самовідтворення, розвиток, адаптація до умов середовища). У фізиці життя – це процес постійного накопичення і розсіювання енергії з метою збільшення або зменшення ентропії системи; в біології – сукупність фізичних і хімічних процесів, що відбуваються в клітині, що дозволяють здійснювати обмін речовин і її розподіл.

Розглянувши деякі передумови виникнення категорії «життя» в історії людської думки, можливо зробити висновок, що трансформація наукового підходу відбувається через рефлексивне усвідомлення: життя – це не те, що індивід отримує за фактом народження, це те що він робить з отриманим (С. Перкінс).

Отже, життя як усвідомлена реалізація особистісного потенціалу описується в категоріях життєтворчості (Н. Ануфрієва, І. Бех, А. Дончен-ко, Г. Несен, Л. Сохань, Т.Титаренко, В. Шинкарук), життєздійснення (А. Асмолов, В. Петровський, В. Роменець, В. Татенко) і життєдіяльності особистості (К. Карпінський, Ю. Швалб).

Життєтворчість – особлива і вища форма прояву творчої природи людини. Це духовно-практична діяльність особистості, спрямована на творче проектування та здійснення її життєвого проекту.

Проектуючи власне життя, людина опановує мистецтво жити, що полягає в особливому вмінні творчої побудови особистістю свого життя. Цей складний процес відбувається завдяки наявності глибокого розуміння життя, розвиненій самосвідомості, володінню системою засобів,

методів, технологій програмування, конструювання та здійснення життя як індивідуально-особистісного життєвого проекту. Проектування особистістю власного життя не має нічого спільного з пристосуванням до життя. Його сутність полягає в самовдосконаленні особистості, підвищення її життєвих прагнень, в оволодінні моральними чеснотами [1].

Життєдіяльність в сучасній психології є не чим іншим, як специфічною формою діяльності людини, спрямованої на поступове формування і, як наслідок, реалізацію персонального життєвого шляху в подальшому регульованою динамічною системою смислів життя з метою супутнього приходу до раніше встановлених цілей.

Основними ознаками життєдіяльності є: наявність об'єкта життєдіяльності (персональне життя); суб'єкт життєдіяльності (особистість як суб'єкт життя); цільова функція життєдіяльності (створення і формування життєвого шляху), а також одна з найбільш вагомих ознак – динамічна система смислів життя (яка є основним маніпулятором психічної регуляції життєдіяльності).

Спираючись на результати теоретико-методологічного аналізу категорії «життя», вважаємо доцільним дослідити особливості представленості способу організації життя особистості в його базовій метафорі життя. На наш погляд, було б цікаво розглянути метафоричне втілення психологічних категорій життєдіяльності, життєтворчості і життєздійснення на сучасному етапі. Подібний науковий інтерес обумовлений тим, що метафоричність свідомості дозволяє «матеріалізувати» ситуацію життя людини найбільш безболісно, створює умови для її трансформації і адаптації, виступає благодатним психотехнічним матеріалом для психологічної роботи. Відтворення даного процесу відбувається через злиття предметів і перенесення образів одних об'єктів на інші, більш зрозумілі для сприйняття об'єкти [4]. Перспективою реалізації даного підходу є його екологічність, що дозволяє зберігати ключові моменти змодельованої ситуації протягом всієї роботи з об'єктом.

Таким чином, можна зробити висновок, що в роботі з метафорою полягає величезний потенціал для науково-психологічного осмислення і застосування в індивідуальних і групових формах практик. Однак особливості процесу трансформації життя людини за допомогою метафори на сучасному етапі розвитку психологічної науки є недостатньо вивченими та обґрунтованими. Це, в свою чергу, підкреслює важливість та необхідність вивчення механізмів метафоричності мислення індивіду й використання метафори, як інструменту для розуміння і трансформації способу організації його життя, а також являється предметом нашого подальшого дослідження.

Література

1. Дуткевич Т.В. Загальна психологія. Теоретичний курс / Т.В. Дуткевич. навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2016. – 388 с.
2. История и философия науки (Философия науки): учебное пособие // под редакцией проф. Ю.В. Крянева, проф. Л.Е. Моториной. – М.: Альфа-М : ИНФРА-м, 2011. – (2- издание, переработанное и дополненное). – 416 с.
3. Тищенко Л.В. Аналіз теоретико-методологічних підходів щодо визначення категорії «життя» /Л.В. Тищенко//Актуальные проблемы психологии – 2016. – Т. 7, Вип. 41 – С. 398-406.
4. Теория метафоры / Дж. Лакофф, Н. Гудмен и др.; сборник: Пер. с анг., фр., нем., исп., польск. яз. / Вступ. ст. и сост. Н.Д. Арутюновой; Общ. ред. Н.Д. Арутюновой и М.А. Журинской. — М.: Прогресс, 1990. — 512 с.

УРБАНІСТИЧНІ АСПЕКТИ САМОПОВАГИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

О. А. Малихіна

Аспірантка кафедри психологіїї

Бердянського державного педагогічного університету,

м. Бердянськ

Місто було і є об'єктом вивчення багатьох наукових дисциплін, тому що в ньому сфокусувалися всі сфери життєдіяльності людини: в ньому людина живе, працює, саморозвивається як особистість в психологічному і соціальному планах. Значним стимулом модернізаціоннних змін, що відбуваються в суспільстві, стала інтенсифікація процесів урбанізації. Необхідно відзначити, що урбанізація є процесом, в ході якого відбуваються багатоаспектні зміни не тільки соціального або економічного характеру, але, перш за все, культурного. Саме ці види діяльності, для яких міське середовище служить найбільш сприятливою умовою розвитку, стають переважаючими факторами формування ціннісних уявлень індивіда. Міська культура формує людину як активну особистість, здатну до нестандартних, сміливих, творчих рішеннь поставлених завдань. Іншими словами, міська культура виступає як механізм формування особистості, яка прагне до творчої, свідомої діяльності та раціонально-прагматично відноситься до дійсності. Урбаністичний вплив на процес формування особистості є досить суперечливий, так як створює умови для розвитку типів, неоднакових по їх ціннісним перевагам. У міському середовищі можливе формування як типу з активною життєвою позицією, так і безособистісного типу з примітивно. психологією. Умови урбанізації та особливості всього попереднього процесу розвитку людини впливають на становлення особистості студента в цілому та обумовлюють формування його самоповаги.

Студентський вік за твердженням Б. Ананьєва, є сензитивним періодом для розвитку основних соціогенних потенцій людини. Саме в цей період відбувається становлення молодої людини як особистості, коли вона, пройшовши складний шлях онтогенетичної ідентифікації, уподібнення іншим людям, засвоїла від них соціально значущі властивості особистості: здатність до співпереживання, до активного морального ставлення до людей, до самої себе і до природи; здатність до засвоєння конвенціональних ролей, норм, правил поведінки в суспільстві та інше.

Юність – пора самоаналізу і самооцінок. Самооцінка здійснюється шляхом порівняння ідеального «Я» з реальним. Але ідеальне «Я» ще не вивірено і може бути випадковим, а реальне «Я» ще всебічно не оцінено самою особистістю. Це об'єктивне протиріччя в розвитку особистості молодої людини може викликати в нього внутрішню невпевненість у собі або почуття незрозумілості.

Чинники зовнішнього середовища, як стверджував С. Рубінштейн, опосередковують у молодої людини ставлення до себе – «кожна із зовнішніх подій має і свою внутрішню сторону, об'єктивне, зовнішнє змінює взаємини людини з оточуючими, відображаючись у свідомості, змінює і внутрішній світ, психічний стан людини, перебудовує її свідомість, її внутрішнє ставлення до інших людей і до самої себе». Він наголошував, що через ставлення до інших людей, у людини встановлюється ставлення до самої себе а ставлення до самого себе опосередковано ставленням до себе іншого. В рамках становлення нового рівня самосвідомості, у молодої людини відбуваються кардинальні зміни відносно себе. Їх центральним моментом є зміна підстав, критеріїв для самоповаги, так як вони зміщуються, кажучи словами Л. Виготського, «із зовні, у середину», набуваючи якісно інших форм, в порівняння з критеріями оцінки людиною других людей.

Цей етап є важливим тим, що задає умови для формування у молодої людини нового типу ставлення до себе, заснованого на переході

від окремих самооцінок до загальної та цілісної, який відбувся на попередніх етапах розвитку. Ставлення до себе стає автономним від оцінок оточуючих, окремих успіхів і невдач або впливів конкретних ситуацій. Оцінка особистістю своїх окремих якостей, сторін відходить на другий план або грає підлеглу роль, а провідним стає деяке загальне і цілісне прийняття себе, тобто самоповага. Розпочавши своє інтенсивне формування в юності емоційно-ціннісне ставлення до себе переходить в студентстві на новий рівень, коли загальна самооцінка складається з відповідності поведінки власним поглядам і переконанням та результатів діяльності.

В якості основного механізму, що формує і підтримує певний (високий чи низький) рівень самоповаги виступає очікувана самоефективність, яку А. Бандура визначає як тенденцію індивіда сприймати результат виконання завдання наслідком власних здатностей. Виділяляючи в структурі самоповаги само ефективність, Л. Уелс і Л. Марвел визначали її як компетентність, що породжує у людини відчуття впевненості в собі.

Комплексне дослідження проведене серед студентів-психологів Бердянського державного педагогічного університету та Маріупольского державного університету мало на меті порівняння рівня самоповаги та самоефективності як механізму самоповаги у студентської молоді, що проживають та навчаються у містах різних за інфраструктурою та кількістю населення. Місто Бердянськ – це переважно курортне містечко, з кількість населення 112 тисяч, місто Маріуполь – великий промисловий центр, з населенням близько 450 тисяч, обидва населених пункти знаходяться в північному Приазов'ї.

Рівень самоповаги визначався за методикою «Самоповага», розробленої М. Розенбергом. Результати діагностики показали, що серед студентів Маріупольського державного університету 9% – мають високий рівень самоповаги, 81% – достатній та 10% – середній. На противагу у студентів Бердянського державного педагогічного університету ви-

явлено лише 6% високого рівня самоповаги, 76% – достатнього та 14% – середнього.

Рівень самоефективності визначався за допомогою шкали загальної самоефективності Р.Шверцера та М. Ерусалема. Отримані результати показали, що 46% студентів МДУ мають високий рівень самоефективності, 36% – достатній, 14% – середній та 4% – низький рівень соціальної самоефективності. Що стосується студентів БДПУ, то їх результати значно відрізняються від результатів студентів МДУ – 20% мають високий, 46% - достатній, 26% - середній та 8% низький рівень соціальної самоефективності.

Як бачимо, більшість студентів МДУ мають достатній рівень самоповаги, та високий рівень соціальної самоефективності, у той час як у студентів БДПУ простежується достатній рівень за двома методиками.

Отже, місто, як межа прояви культурних цінностей в просторі і часі та культура як їх концентрат, взаємодіючи один з одним, в значній мірі визначають процес формування індивіда, активно засвоюють все з навколишньої дійсності [2].

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ МІСЬКОЇ ШКОЛИ

Т. П. Малихіна

кандидат психол. наук, доцент,

Бердянський державний педагогічний університет,

м. Бердянськ

Глобальні соціальні зміни, що спостерігається в перехідні періоди розвитку суспільства, викликають у людей так званий «шок змін», який супроводжується різними негативними психічними станами. Та разом з тим, негативні складові «шоку змін» сприяють активізації адаптаційних процесів, процесів вимушеного пристосування особистості до цих змін. Суб'єктивна переносимість негативних емоцій і почуттів викликаних цим процесом, буде відмінна у різних людей, і буде залежати від особистісних характеристик суб'єкта, його статусу, психологічної готовності до інновацій, а також від здатності до адаптації в умовах, що змінюють життєдіяльність.

Проблема психологічного стресу в професійній діяльності набуває актуальності в науковому і практичному аспектах у зв'язку з безперервним зростанням екстремальності усіх ланок нашого життя, а також істотною зміною змісту та умов праці. Зростає кількість можливих проблемних ситуацій, підвищується професійна і особистісна значущість та відповідальність за результати і наслідки діяльності.

Професійна діяльність вчителя є одним з найбільш напружених, в психологічному плані, видів діяльності та відноситься до розряду стресогенних професій, що вимагають від особистості великих резервів самовладання і саморегуляції та висуває підвищені вимоги до наявності у вчителів такої інтегральної комплексної характеристики як стресостійкість.

Стресостійкість є однією з найважливіших особистісних якостей, які впливають на ефективність та надійність професійної діяльності людини. Б. Варданян визначає стресостійкість як «властивість особистості, що забезпечує гармонійне ставлення між усіма компонентами психічної діяльності в емоціогеній ситуації і яка тим самим сприяє успішному виконанню діяльності» [3, с. 543].

Проблемі стресу і стресостійкості особистості присвячені роботи В. Абабкова, В. Бодрова, А. Вальдмана, М. Козловської, О. Медведєва, А. Віру, Н. Водоп'янової, Т. Кабаченко, Г. Косицкого, В. Смирнова, Л. Китаєв-Смика, А. Криулина, А. Леонової, І. Малкіної-Пих, В. Марищука, К. Погодаева, Ю. Щербатих та ін.

Вивчення стресостійкості педагогічних працівників залишається однією з найбільш актуальних науково-практичних проблем якою займалися такі видатні психологи, як: К. Абульханова-Славська, В. Бодров, А. Боковиков, П. Зільберман, В. Журавкова, В. Марищук, Л. Мітіна, Н. Подиміти і інші.

Стресостійкість – індивідуальна здатність організму зберігати нормальну працездатність під час дії стресора. Роль стресостійкості у професійній діяльності вчителя безпосередньо пов'язана з структурами його внутрішнього світу (переконаннями, прагненнями, цінностями). Педагог, який володіє високою стресостійкістю, сприймає проблемні ситуації, що виникають у професійній діяльності, не як стресові, загрозливі, а як такі, що потребують вирішення.

Виникнення і переживання стресу залежить не стільки від об'єктивних, скільки від суб'єктивних чинників, від особливостей самої людини: оцінки нею ситуації, зіставлення своїх сил і здібностей з тим, що від неї вимагається.

Дж. Грінберг [1] визначає головну причину професійного напруження – невідповідність зусиль та винагороди. Відповідно до цього стрес – це наслідок значних зусиль і дуже низької винагороди за роботу. Тут на од-

ному рівні стоїть висока завантаженість на роботі, а на іншому – низький заробіток, оцінка і статус на роботі.

До інших причин, що викликають стрес відносять: розбіжності темпів спілкування, невідповідність рівня сподівання реальним можливостям людини, страх зробити помилку, ситуація конкуренції, ситуація успіху, проблема заробляння грошей.

Стресори професійної діяльності, на думку Д. Фонтана [3], розподіляються на загальні і специфічні. До загальних стресорів він відніс: відсутність наукового підходу до організації сумісної діяльності (неритмічність або відсутність системи в роботі); недостатню кількість співробітників, що примушує інших працювати у виснажливому режимі; порушення режиму робочого часу – понадурочна робота, зміна ритму діяльності, що призводить до накопичення втоми, знесилення організму, психологічного вигорання; низький службовий статус, низьку заробітна плата, недостатні перспективи кар'єрного зростання; заорганізованість і формалізм; невизначеність і непередбачуваність розвитку подій в організації.

До специфічних професійних стресорів науковець відніс наступні: нечіткі функціональні обов'язки, нереалістично високі домагання, ігнорування керівником думок підлеглого, особливості взаємодії з колегами. Також до них можна віднести позаслужбові стресори, викликані сімейними обставинами: поведінкою дітей, ревнощами, зрадою чоловіка або дружини, хворобою близьких родичів, фінансовими та побутовими проблемами тощо.

Виникненню професійних стресів у вчителів сприяють: високий рівень відповідальності за учнів; дисбаланс між інтелектуально-енергетичними затратами та морально-матеріальною винагородою; напруженість і конфлікти в професійному оточенні; недостатні умови для самовираження; одноманітність діяльності; відсутність позитивного оцінювання; відсутність перспектив у роботі; віддаленість результатів роботи.

Вчителеві міської школи стресів додають особливості взаємодії з учнями та їх батьками, які значно відрізняються за рівнем домагань, рівнем доступу до інформації та рівнем вимог до вчителя, що вимагає від нього високої якості виконання роботи та призводить до психологічної напруги.

Аналіз представлених в літературі поглядів (Н.Кузьміна, А.Маркова Л.Мітіна, А.Реан, С.Субботіна та інші) и дозволяє зробити висновок, що на стресостійкість вчителів впливають властивості їх нервової системи, властивості темпераменту, педагогічні здібності, система мотивів, характер і самооцінка педагога. Стресостійкість вчителя як суб'єкта діяльності проявляється у особливостях реалізації ним процесуальних і функціональних компонентів педагогічної діяльності. Особливості стресостійкості вчителя на думку А.Барано та С.Субботіна впливають на рівень професійної майстерності в педагогічній діяльності та позначається на особистісних особливостях учнів.

Екпериментальне дослідження стресостійкості вчителів міських шкіл, що проводилося на базі загальноосвітніх шкіл міста Бердянська, виявило наявність низької стресостійкості у 28% вчителів, середній рівень мають 45% та високий 27%. Вчителі з низькою стресостікістю характеризуються більш високою тривожністю, більш схильні до фрустрації та мають низький рівень емоційної стійкості ніж вчителі з високим рівнем. Це як правило молоді вчителі та вчителі пенсійного віку. Вчителі, що мають стаж педагогічної діяльності близько двадцяти років є емоційно більш зрілими, краще пристосовуються до вимог професійної діяльності, менш підвладні коливанню настрою.

Стресостійкість перш за все залежить від рівня сформованості навичок саморегуляції. Використовуючи методи саморегуляції вчитель отримує можливість спокійно проаналізувати ситуацію, зберегти в складних емоційних умовах сприятливий для успішної роботи психічний стан.

Список використаних джерел

1. Варданян Б. Х. Механизм регуляции эмоциональной устойчивости: категории, принципы и методы психологи / Б. Х. Варданян // Психические процессы : тезисы научных сообщений советских психологов к VI Всесоюзному съезду Общества психологов СССР. – М. : Изд-во «Наука», 1983. – С. 542–543
2. Гринберг Дж. Управление стрессом / Дж. Гринберг – СПб. : Питер, 2002. – 496 с.
3. Как справиться со стрессом/Фонтана Д. Как справиться с кризисом/Перри Г. Как жить с вашей болью / Брум А., Джеллико Х. : пер. с англ. / Дэвид Фонтана, Гленис Перри, Аннабел Брум, Хелен Джеллико; Пер. Т.М. Марютина . – Москва : Педагогика-Пресс, 1995 . – 352 с.

АСЕРТИВНІСТЬ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ

М.О. Марценюк

Мукачівський державний університет,

м. Мукачево

Психологічні та соціологічні дослідження нерідко показують, що підлітки, як правило, не вміють орієнтуватися в соціальних ситуаціях, визначати особистісні властивості й емоційні стани інших людей, вибирати адекватні способи поведінки та реалізовувати їх у процесі взаємодії; демонструють безкомпромісність у вчинках, а в ряді випадків - нездатність ефективно й адекватно контактувати з соціальним оточенням.

Відсутність здатності індивіда висувати та втілювати в життя власні цілі, потреби, бажання, прагнення, інтереси й почуття призводить до підвищеного рівня невдоволення життям, нездатності планувати власне майбутнє, появи соціального страху.

Багатьма переживаннями, труднощами і кризами насичений підлітковий вік. У цей період складаються, оформляються стійкі форми поведінки, риси характеру, способи емоційного реагування; це пора досягнень, побудови системи цінностей і етичної свідомості як орієнтирів власної поведінки, в процесі якої відбуваються зіткнення з вчителями, однолітками, батьками, соціальним середовищем, розширення «особистісного простору», переживання стресів. Разом з тим, це втрата дитячого світовідчуття, поява почуття тривожності, психологічного дискомфорту, невпевненості в собі, неадекватної самооцінки.

У свою чергу, підвищена тривожність і невпевненість у собі сприяють дезадаптованості підлітка в соціальному середовищі; слугують причиною порушень міжособистісних відносин в групі однолітків; можуть потенціювати формування форм поведінки, що відхиляється від норми [2].

Поняття асертивності перегукується з достатньо розробленим у вітчизняній та зарубіжній психології феноменом як впевненість. Вона передбачає наявність суб'єктивної установки на самого себе, соціальної готовності та здатності адекватно реалізовувати власні прагнення. Впевнена поведінка не означає придушення агресивних почуттів, вона сприяє редукції агресивної поведінки й зникненню приводів для агресії. У період дорослішання підліток вирішує декілька специфічних завдань, пов'язаних з його розвитком. Для підлітка стає актуальним прийняття своєї зовнішності і розширення можливостей свого тіла (спорт, дозвілля, саморегуляція, трудова діяльність, мистецтво); засвоєння специфіки поведінки та способу своєї чоловічої або жіночої ролі; встановлення нових, більш зрілих стосунків з ровесниками обох статей; формування емоційної незалежності від батьків та інших дорослих, підготовка до професійної кар'єри.

Сутність почуття самоповаги й гідності та їх ґенезу знаходимо в сучасних роботах вітчизняних та закордонних учених (В.А.Семиченко, І.М.Толкунова, Л.М.Щетініна, А.Дойч, В.Каппоні, Т.Новак, Е.Махоні,

А.Солтер, Е.Шостром та інших). Вивчена нами література показує, що розробкою програм для формування впевненого (ассертивної) поведінки займаються багато вчених. За допомогою їх робіт ми можемо виділити основні положення концепції асертивності.

Асертивність - це навичка повного і вільного самовираження в контактах з іншою людиною або людьми. Асертивна поведінка означає безпосереднє, рішуче і разом з тим ввічливе по відношенню до іншої людини вираження своїх почуттів, позиції, думок чи бажань таким чином, щоб при цьому зважати на почуття, позицію, думку, права й бажання іншої людини. Асертивність це вміння, а не риса характеру людини. Асертивність не є вродженою якістю.

Концепція асертивності оформилася наприкінці 50-х - початку 60-х років XX століття в працях американського психолога А. Солтера і ввібрала в себе ключові положення входила в ту пору в моду гуманістичної психології (зокрема, протиставлення самореалізації і бездушного маніпулювання людьми), а також трансактного аналізу.

При найближчому розгляді стає очевидна її вторинність по відношенню до ідей Еверетта Шострома, автора знаменитої книги «Анти-Карнегі», а також до теорій комунікативних ігор і життєвих сценаріїв Еріка Берна [3].

У сфері міжособистісних відносин асертівность припускає відмову від опори на чужі думки і оцінки, культивування спонтанного поведінки у відповідності зі своїми власними настроями, мотивами і інтересами [6].

Впевненість у собі, як відчуття можливості досягти поставлених перед собою цілей, ми можемо розглядати як окремий компонент свідомості або вимір «образу Я», поряд зі стійкістю, самоповагою і кристалізацією.

Прояснити структурні характеристики впевненості у собі допомагає модель М. Розенберга, що включає в себе вимірювання, що характеризують окремі компоненти або «образ Я»: стійкість (стабільність або мін-

ливість уявлення індивіда про себе і своїх властивостях); впевненість у собі (відчуття можливості досягти поставлених перед собою цілей); самоповагу (прийняття себе як особистості, визнання своєї соціальної і людської цінності); кристалізацію (легкість чи труднощі зміни індивідом уявлення про себе). Впевненість у собі, як відчуття можливості досягти поставлених перед собою цілей, розглядається як окремий компонент свідомості або вимір «образу я», поряд зі стійкістю, самоповагою і кристалізацією [5].

Асертивність – це прийняття на себе відповідальності за власну поведінку. За своєю суттю ассертівность - це філософія особистої відповідальності. Тобто мова йде про те, що ми відповідальні за свою власну поведінку і не маємо права звинувачувати інших людей за нашу реакцію на їх поведінку. Будь-якому тренеру важливо розумно реагувати на ситуації, а не видавати миттєві відповіді.

На основі свого клінічного досвіду А. А. Лазарус виділив чотири найважливіших класу поведінки, які об'єднує поняття впевненого, "ассертивної" поведінки змістовно:

- здатність сказати "ні";
- здатність відкрито говорити про почуття і вимоги;
- здатність встановлювати контакти, починати і закінчувати розмову;
- здатність відкрито висловлювати позитивні і негативні почуття.

Для нього ці здібності існують не тільки в площині поведінки, але й включають когнітивні моменти: такі, як установки, життєву філософію та оцінки [3].

Принципи асертивності - це емпіричні правила поведінки в суспільстві, спілкування з оточуючими. Причому спілкування це спирається на істинно гуманістичні начала, заперечується маніпуляція, жорстокість і агресія по відношенню до іншого. Асертивна поведінка дозволяє людині висловлюватися чітко й однозначно, надходити порядно, діяти переконливо, уникати маніпулювання оточуючими, розбиратися в собі і в

інших, вміти поставити на своєму. Можна сказати, що ассертівность - це адекватна оцінка обстановки і своєї поведінки, це шлях до самореалізації, шлях саморозвитку [4].

Становлення особистості через самоусвідомлення, активну внутрішню роботу відбувається саме в підлітковому та ранньому юнацькому віці. Це зумовлює критичне осмислення свого попереднього досвіду, формує нові уявлення про себе як особистість, своє майбутнє. Така ситуація визначає актуальність вивчення проблеми становлення особистісної зрілості у ранньому юнацькому віці.

Вступаючи у світ дорослих стосунків, старшокласники засвоюють загальнолюдські духовні цінності, виробляють своє ставлення до них, формують свій погляд та свої переконання. Цей вік сприятливий для розвитку відповідальності, самостійності, здатності до активної участі в житті суспільства і свого особистого життя, до конструктивного вирішення різних проблем самовизначення.

Розвиток самосвідомості — центральний психічний процес раннього юнацького віку. Найбільш важливий компонент самосвідомості — самоповага. Це поняття включає і задоволення собою, і прийняття себе, і почуття власної гідності, і позитивне ставлення до себе, і узгодженість свого наявного та ідеального Я. Людина з високою самоповагою вірить в себе і в те, що може подолати свої недоліки. Низька самоповага, навпаки, передбачає стійке почуття неповноцінності, меншовартості, що негативно впливає на емоційне самопочуття і соціальну поведінку особистості. Юнаки з пониженою самоповагою залежні від думки оточуючих, легко потрапляють під вплив. Понижена самоповага і комунікативні труднощі знижують соціальну активність юнаків і дівчат.

Деяким людям не вистачає асертивності, оскільки у них немає досвіду. Незважаючи на те, що упевнена поведінка сильно залежить від особливостей сімейного виховання та взаємин з батьками, проявляється він у спілкуванні з однолітками. Особливо відсутність цих навичок

проявляється в підлітковому віці, коли спілкування стає провідною діяльністю. Виникає потреба в набутті навичок спілкування та взаємодії. Це дає величезні можливості для розвитку навичок впевненої поведінки в спеціально організованих групах. Необхідно змоделювати умови, в яких можливо сформувати навички впевненості в собі. Максимально ефективним і дієвим в розвитку асертивної поведінки підлітків є формат соціально-психологічного тренінгу (СПТ). Даний метод дозволяє ефективно вирішувати завдання, пов'язані з розвитком навичок спілкування, керування власними емоційними станами, усвідомленням власних емоцій і розумінням їх вираження в оточуючих, самопізнання і само прийняття [1; 7].

Тренінг асертивності може бути ефективним методом превентивної роботи зі старшокласниками, оскільки вміння впевнено сказати "ні" у ситуаціях психологічного тиску з боку однолітків може попередити залежність від шкідливих звичок та девіантну поведінку.

Важливим моментом є той факт, що тренінг орієнтований не стільки на кінцевий результат, скільки на динаміку процесу саморозвитку. Він повинен стати для учасників подією, яка б дала можливість змінити їх світосприйняття і розширити життєві можливості.

Література

1. Бішоп С. Тренінг асертивності / С.Бишоп **-** СПб.: Питер, 2001**. -** 208 с.
2. Вікова психологія: Навчальний посібник / М.В.Савчин, Л.П.Василенко. К.: Академвидав, 2009.- 370 с.
3. Горностай П. Психологія особистості: словник-довідник / П.Горностай, Т. Титаренко. - К.: "Рута", 2001.- 320 с .
4. Каппони В. Как делать все по-своєму, или Ассертивность - в жизнь / В.Каппони, Т.Новак - СПб.: Питер, 1995.- 186 с.
5. Словник практичного психолога./ За заг. ред. С. Ю. Головина.- Минськ: Харвест.,

6. Степанов С. Популярная психологическая энциклопедия /С.Степанов. – М.: Ексмо, 2005.-364 с.
7. Тіунова О.В. Соціально-психологічний тренінг як засіб формування навичок асертивної поведінки у старшокласників.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ДО СТРІМКИХ ЗМІН СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА[2]

О. В. Матвієнко
науковий співробітник
лабораторії екологічної психології
Інституту психології імені Г.С. Костюка
НАПН України
м. Київ

Адаптація - наукове поняття, яке отримує сьогодні все більшої уваги науковців різних галузей природничих та суспільних наук, фактично набуваючи метанаукового значення щодо широкого спектру чинників пристосування Homo Sapiens до оточуючого середовища.

В межах екопсихологічної парадигми, яка згідно концепції доповнення, не обмежується середовищем у його природничому контексті, а все більше заслуговує соціальних і навіть інформаційних (враховуючи умови і потреби переважної кількості членів суспільства) нових дослідницьких підходів. На нашу думку, слід акцентувати увагу на комплексному підході до проблеми адаптації людини сучасному біосоціальному просторі, так само як і її адаптивних можливостях, враховуючи, що «особистість», як «візитка» Homo Sapiens - соціальна, однак адаптивні можливості особистості, незважаючи на її соціальність, мають біологічні, психічні, психологічні межі. Біопсихосоціальний ре-

[22] Основні концептуальні ідеї дослідження

сурс особистості у кінцевому розрахунку підсвідомо чи свідомо обумовлюючи «Я-концепцію», у цілому, та з відповідною корекцією на чинники способу життя «Я-діючий», обумовлює бажане або, амбівалентне, і навіть конфліктне ставлення в дихотомії «цінності виміри – особисті ресурси».

Особистісний ресурс адаптації ми розглядаємо не стільки в контексті «подолання перешкод», скільки через призму психологічних механізмів зміни саме «Я-концепції», коли пасіонарність стає її випробуванням, не тільки в якості природної чи набутої особистісної риси, а як суб'єктне визначення вектору цілеполягання та його етики, що задають критерії вибору сенсу змісту досягнення (вирішення) життєвих завдань.

У цьому зв'язку вивчення особистих биопсихосоціальних ресурсів адаптації і відповідних механізмів самореалізації людини, особливо на фоні конфліктів які розгортаються між індивідуальними і колективними прагненнями опанування ресурсами оточуючого середовища набуває виключної актуальності. Враховуючи конкурентну боротьбу як генетично завданий еволюційний шлях і індивідуальну та колективну конкуренцію, як стиль життя сучасного суспільства в боротьбі за все більш обмежені ресурси та доступ до культурних цінностей, справедливо виникає питання про втрати біопсихічних ресурсів, чи то конкретного індивіда, чи певного соціуму у цій конкурентній боротьбі. Нажаль останнє не отримує належного висвітлення в межах існуючих науково-дослідних програмах.

В межах гуманістичного підходу все більш очевидною стає необхідність встановлення акцентів у дослідженні екопсихологічної проблематики від Modus operandi на користь Modus vivendi в подоланні адаптаційних криз, адже буття людини є передусім результатом інтенції особистості у пошуку суб'єктивно прийнятної моделі існування у певній життєвій реальності. Це вибір змісту особистої взаємодії з оточуючим природним та штучним світом, взаємодії «з усім сущім», взаємодії з ін-

шими людьми та речами, з тим що відноситься до людини і з тим до чого вона відноситься в силу своєї біосоціальної природи.

Враховуючи, що людина передусім є істотою біологічною, на її життєдіяльність передусім впливають загальні еволюційні закони. У цьому контексті стосовно розуміння механізмів адаптації людини та її адаптивного ресурсу, зокрема, в умовах швидких змін соціального середовища слід звернути спеціальну дослідницьку увагу на біопсихічних та соціально психологічних чинниках які сприяють або безпосередньо запускають процес елімінації, як на рівні індивідуальному (що дуже важливо у розробці нових стратегій профілактики (корекції) саморуйнівної поведінки), так і на груповому і навіть суспільному рівні (розробка стратегії та тактики збереження етносів та їх культур).

Як показує практика, за статистичними даними стосовно причин смертності у сучасному світі від соматичних хвороб приховуються їх соціально-психологічні детермінанти. А отже питання збереження людського життя, сприяння ефективної адаптації у швидкоплинному соціальному часі набуває аксіологічного значення, так само як і екопсихологічні дослідження, що проводитимуться у руслі підтримки людини у її адаптаційних завданнях та особистих прагненнях, створенні сприятливого для оптимальної для людини моделі біосоціальної адаптації, гармонізації індивідуальних та соціальних уявлень про бажане і належне у процесі розвитку цивілізації Homo Sapiens.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЛІВОРУКОЇ ДИТИНИ

Ю. С. Омельченко

Маріупольський державний університет,

м. Маріуполь

Одним з головних для успішного розвитку дитини є процес її соціалізації. На сучасному етапі феномен ліворукості не визначається як вада. Однак, в процесі освоєння і взаємодії зі світом це може викликати певні труднощі як у дитини-шульги, так і у його оточенні. Необмірковані рекомендації не тільки не дадуть очікуваного ефекту, а й здатні завдати шкоди здоров'ю дитини. Саме тому, знання і розуміння особливостей психічної активності допоможе дитині пройти процес соціальзації з найменшою шкодою для психологічного здоров'я, що й обумовлює актуальність обраної теми.

З моменту початку взаємодії дитини з навколишнім світом можна відстежити, якою є провідна рука. Однак не тільки переважання у використанні лівої руки є відмінною рисою. Головною відмінністю є інший спосіб переробки інформації та інші прояви емоційних реакцій на дану інформацію, що пов'язано, за однією з теорій, з домінуванням півкулі головного мозку, діаметрально протилежним провідній руці.

Відмінності в устрої мозку мають вплив на соціалізацію дитини-шульги. Такі діти стикаються з труднощами у формуванні фонетичного слуху і здатності до артикуляції. Це проявляється в пізньому засвоєнні навику розмовляти, на відміну від однолітків, однак, вже довгими і складно сконструйованими фразами. Порушення або дефіцит у розвитку просторового сприйняття на зоровому рівні, зорової пам'яті, моторної координації, позначається на запам'ятовуванні і орієнтуванні на новій місцевості [2]. Викликає труднощі і визначення часу по аналоговому го-

диннику: годинна і хвилинна стрілки сприймаються в дзеркальному відображенні або міняються ролями. У ліворукої дитини повільніше формуються навички, що дозволяють виконувати дії автоматично.

В процесі навчання ліворукі діти стикаються з певними проблемами. При наявності просторових труднощів, вони можуть поставити знак рівності між цифрами 15 і 51 [2]. Письмові уроки і читання викликають труднощі: дзеркальне написання букв, цифр; пропуски букв; повільний темп письма; «ковтання» слів, що призводить до втрати змісту прочитаного. Дитині важко контролювати кілька процесів одночасно: правильно виписувати літери, дотримуватися правил орфографії, стежити за каліграфією. Для кращого розуміння матеріалу, таким дітям необхідна опора на малюнок, предмет, наочне приладдя.

Уміння вибудовувати логічні зв'язки і асоціації дозволяє дитині-лівші легко запам'ятовувати і відтворювати величезні по розміри тексти. Творчий склад розуму робить лівшу успішним в різних видах мистецтв. Такі діти тонше відчувають відмінності в кольоровій гамі, більш індивідуалізують навколишній світ, що робить їх художньо обдарованими. Більш повне використання правої півкулі може також відображатися благотворним чином на математичні здібності. Вербальна обдарованість ліворуких дітей пояснюється тим, що їх мовні центри представлені симетрично у лівій та правій півкулях.

Однією з важливих особливостей ліворуких дітей є їх емоційна чутливість, підвищена вразливість, тривожність, образливість, дратівливість, і як наслідок - знижена працездатність і підвищена стомлюваність, виснаженість нервової системи, а також імпульсивність, гіперактивність, труднощі в концентрації уваги і посидючості [3] . Мотиваційна і емоційно-особистісна сфери демонструють рівень розвитку базістних особистісних якостей, що характеризують ступінь сформованості відносин дитини з оточуючими [1]. Міжособистісні та сімейні кон-

флікти можуть стати каталізатором тривожності, боязкості і низького самоконтролю.

Тенденція до лідерства визначає ревне ставлення до чужого успіху, загострене почуття справедливості. Безпосередність, довірливість і вразливість є відмінними рисами для дитини-шульги, і демонструються в ранньому формуванні вміння співчувати.

Для забезпечення ліворукій дитині максимального комфорту в праворукому світі необхідно розуміти його особливості. Найбільш важливими проблемами є шкільне навчання і емоційна сфера дитини. Так, навчання і виховання повинні бути спрямовані не стільки на пристосування до праворукого світу, скільки на можливість більш повно розкрити природні схильності з урахуванням індивідуально-психологічних і фізіологічних особливостей.

Література

1. Александровская Э. М. Психологическое сопровождение школьников / Э. М. Александровская, Н. И. Кокуркина, Н. В. Куренкова. – М.: Академия, 2002. – 208 с.
2. Безруких М. М. Леворукий ребёнок в школе и дома / М. М. Безруких. – Екатеринбург: АРТ ЛТД, 1998.. – 320 с.
3. Лебедева Е. В. Проблемы социализации левшей в образовательной среде региона / Е. В. Лебедева. // Регионалогия. – 2009. – №2.

INTERRELATION BETWEEN IDEOLOGICAL COMMITMENT AND THE IMPORTANCE OF ENVIRONMENTAL CARE – EMPIRICAL VERIFICATION ON THE EXAMPLE OF UKRAINE, POLAND AND SWITZERLAND

D. D. Paniotova
PhD candidate
Adam Mickiewicz University in Poznan,
Poland

Statement of the scientific problem. This article discusses the problem of the ideological commitment of groups and concern for the environment, the influence of liberal and conservative values supported by the group on the importance of environmental care.

Consideration of the relationship between importance of environmental care and ideological commitment will help to deepen understanding of behavior in relation to changes in the environment and explain why some groups of people are trying to act in favor of the environment, while others are not.

Analysis of recent research and publications. Previous studies has shown that if people perceive information about changes in the environment in accordance with the moral system and values relevant to their group, they will support policies to counteract environmental pollution [1; 2; 3; 4]. Therefore, a study on relationship between ideological commitment and importance of caring for nature and the environment will help to formulate the appropriate communications through which information about changes in the natural environment will be disseminated among groups in terms of the moral values of a group. In the result, people will pay more attention to environmental problems, as this affect their values.

Meta-analysis of previous studies, shown that there is a connection between ideological commitment and perception of environmental problems. Moreover it also shown that conservatives are less interested in the problems of the environment than liberals [1].

Purpose of the article. The purpose of this study is to answer the following questions: Does ideological commitment really affect importance of caring for the environment? Are there statistically significant differences between conservatives and liberals in relation to the importance of taking care of the environment?

To achieve this goal, the following hypotheses were put forward:

H_0 – there are significant differences between conservatives and liberals concerning importance of environmental care: conservatives are less interested in environmental issues than liberals.

H_1 – there are no significant differences between conservatives and liberals concerning importance of environmental care.

Statement of the main material of the study with justification of the results. To verify the hypotheses, the database of European Social Survey (ESS) for 2014 was analyzed. ESS is a scientific cross-national survey, which has been conducted in Europe since 2001. Every two years, the database is updated. ESS measures the attitudes, beliefs and behaviors of different population groups in more than thirty countries in Europe.

In order to check whether the relationship between ideological commitment and environmental concern is changing in different countries, countries with different environmental performance index (EPI) were chosen. EPI assesses how well countries are working on high-priority environmental problems in two general policy areas: protecting human health from environmental harm and protecting ecosystems. Within these two policy objectives, the EPI evaluates the effectiveness of countries in nine problem areas, consisting of 20 indicators. According to the Center for Environmental Law and Policy at Yale University, in 2014, the EPI for Ukraine was 49.01 and classified Ukraine

as ninety-fifth in the ranking. Poland was ranked on thirtieth position, and the EPI for Poland was 69.53. In the first place in 2014 in the ranking was Switzerland with 87.67 [5]. In the ESS database for 2014, the sample of respondents in Ukraine was 2178 people, Poland – 1615, Switzerland – 1532 people.

In my analysis, I took into account two variables: the importance of care for nature and environment and the commitment of political views – liberal or conservative (assessment on left right scale). The variable “Important to care for nature and environment” was assessed on a six-point scale from 1 to 6, where 1 was the greatest importance of environmental care, and 6 was the smallest. The variable “Placement on left right scale” was assessed on a ten-point scale from 0 to 10, where the score 0 corresponded to the greatest adherence to liberalism, and the 10 greatest adherence to conservatism.

Statistical analysis was conducted using SPSS. The results were statistically significant and shown that there is relationship between peoples political ideology of conservatism or liberalism and the importance of taking care of the environment.

Results of my research partly confirmed the hypotheses H_0 – there is a relationship between ideological commitment and importance of taking care of the environment. The results also shown that liberals consider the issue of concern for the environment to be more important than conservatives, but not in all studied countries.

Statistically significant differences between liberals and conservatives concerning importance of environmental care were obtained for Switzerland and Ukraine. However in Poland showed the issue of environmental care was important for both liberals and conservatives. Thus, the hypothesis H_0 was partly confirmed.

Findings and prospects for further research. In this work, I conducted an empirical verification of the relationship between ideological commitment and the importance of environmental care in Switzerland, Ukraine and Poland. This topic has been little studied so far. Therefore the conducted study

put new insight on it. The paper used data from the ESS and EPI for 2014. In further research, it is necessary to analyze more recent data that will soon be available. Moreover it will be relevant to analyze other databases, such as the International Social Survey Program and The European Values Study. New research may help to answer the questions why there are differences countries and what is background of difference between political ideology and the importance of taking care of the environment. It would be valuable to include the analysis less pro-environmentally-minded countries, where environmental problems are not a priority.

References

1. Bamberg S. Twenty years after Hines, Hungerford, and Tomera: A new meta-analysis of psycho-social determinants of pro-environmental behavior / S. Bamberg, G. Moser // Journal of Environmental Psychology. – 2007. – № 27. – P. 14-25.
2. Byrka K. Łańcuchowe zmiany zachowań w kontekście ochrony środowiska i promocji zdrowia / Byrka Katarzyna. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2015. – 178 s.
3. Markowitz E. M. Nature Climate Change and moral judgement / E. M. Markowitz, A. F. Shariff // Macmillan Publishers Limited. – 2012. – № 2. – P. 243-247.
4. Shwom R. Understanding US public support for domestic climate change policies / R. Shown, D. Bidwell, A. Den, T. Dietz // Global Environmental Change. – 2010. – № 20. – P. 472-482.
5. Environmental Performance Index 2014. Full Report and Analysis Yale Center for Environmental Law & Policy, Columbia University In collaboration with World Economic Forum, Geneva, Switzerland With support from The Samuel Family Foundation, Toronto, Canada. http://archive.dhakatribune.com/sites/default/files/Environmental%20Performance%20Index%202014.pdf

ТРАНСФОРМАЦІЯ УЯВЛЕНЬ ЩОДО ІДЕАЛЬНОГО ВЧИТЕЛЯ У ШКОЛЯРІВ ІЗ ЗОНИ АТО

О.І. Ревякіна

Маріупольський державний університет,

м. Маріуполь

Сучасний освітній простір зазнає постійних змін та трансформацій. Перебуваючи у школі, учні взаємодіють як з ровесниками, так із педагогами. У процесі навчально-виховної взаємодії та впливу в учнів формуються уявлення та відношення до реального образу педагога, разом із тим, вихованці у своїй свідомості мають модель «ідеального вчителя».

Проблема ідеального вчителя постала давно. Нею займалися різні науковці в умовах різних соціально-політичних формацій: І.П.Підласий, В.О.Сухомлинський, Ш.А.Амонашвілі, В.П.Андрущенко, С.О.Довгий, В.О.Зайчук, В.Г.Кремень, В.М.Литвин та інші .

І.П. Підласий, виходячи з головної функції учителя та специфіки практичної педагогічної діяльності, пропонує модель ідеального педагога, елементами якої є спеціаліст, працівник, людина.

Ідеальний педагог, на думку дослідника - це зразок професіонала, носій громадянських, виробничих і особистісних функцій, сформованих на найвищому рівні. Обов'язковими професійними якостями педагога дослідник вважає працьовитість, працездатність, дисциплінованість, відповідальність, уміння визначити мету, обрати шлях її досягнення, організованість, наполегливість, систематичне і планомірне підвищення свого професійного рівня, прагнення постійно підвищувати якість своєї праці а також володіння предметом викладання, методикою викладання предмета, психологічну підготовку, загальну ерудицію, широкий культурний кругозір, педагогічну майстерність, володіння технологіями педаго-

гічної праці, організаторські уміння та навички, педагогічний такт, педагогічна техніка, володіння технологіями спілкування, ораторське мистецтво та ін.[1].

Модель ідеального учителя В.О.Сухомлинський формує через три важливі позиції. Це насамперед людина, яка любить дітей, знаходить радість у спілкуванні з ними, вірить у те, що кожна дитина може стати доброю людиною, вміє дружити з дітьми[2].

Розглянувши декілька бачень науковців, ми прийшли до ідеї дослідження уявлень у школярів щодо ідеального вчителя.

Дослідження психологічних особливостей образу ідеального вчителя у школярів із зони АТО проводилося протягом березня-квітня 2017 року.

За допомогою анкети було опитано учнів Волноваської ЗОШ І-ІІІ ступенів №4, Новотроїцької ЗОШ І-ІІІ ступенів №2, Новотроїцької ЗОШ І-ІІІ ступенів №2. Вибірку склали 335 учнів 1-11 класів вказаних шкіл. Дітям необхідно було написати якості ідеального сучасного вчителя.

Результати дослідження свідчать про те, що у свідомості школярів наявні риси, які зустрічаються у більшості опитаних. Риси максимально були вказані учнями Волноваської ЗОШ І-ІІІ ступенів №4 і відображені наступним чином:

- *професійні якості* (розумний, допитливий, цікавий, працелюбний, кваліфікований, зрозуміло пояснює, компетентний, уміє знаходити підходи до учня, гарно володіє методикою викладання свого предмету, цікаво проводить уроки, вимогливий, ініціативний, креативний, який любить дітей, несе відповідальність за учня, справедливий, досвідчений);
- *зовнішній вигляд* (красивий, здоровий, який слідкує за своїм зовнішнім виглядом, сучасний, спортивний, стильний);

- *емпатійні якості* (ласкавий, чуйний, турботливий, ніжний, якому можна довіритися, який розуміє, співчуваючий, людяний, терплячий);
- *вміння* (спокійний, має захищати дітей, який може зацікавити, повинен добре вміти заспокоювати, уміє прощати, який не тримає образи, допомагає, класний керівник-захищає свій клас);
- *риси особистості* (добрий, справедливий, чесний, щирий, щедрий, харизматичний, веселий, з почуттям гумору, уважний, самостійний, активний, інтелігентний, сильний, ввічливий, мудрий, позитивний);
- *повага* (порядний, авторитетний, на нього можна покластися);
- *дисциплінованість, організованість* (суворий, терплячий, який володіє собою, організований, вихований, культурний, стриманий);
- *доброзичливість* (привітний).

Слід відзначити, що учні селища Новотроїцьке, які частіше чують постріли та «звуки війни», бо школи знаходяться зовсім поряд біля проведення воєнних дій, дещо інакше бачать ідеал вчителя. Вони приписують вчителю, крім вище зазначених, такі риси як: щасливий, лагідний, не сварить, має бути другом, вміє заспокоїти, підтримати, медіатор, виважений, вміє себе стримувати, кмітливий, сміливий, пунктуальний, енергійний, доброзичливий, винахідливий. У більшості опитаних дітей переважають якості емпатійного спектру.

Проведене дослідження не претендує на вичерпний аналіз усіх аспектів проблеми психологічних особливостей образу ідеального учителя, але, як бачимо, певна трансформація уявлень у школярів із зони АТО, є.

Список використаних джерел

1. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс: Учебник для студентов пед.. вузов. В 2х книгах / И.П.Подласый. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. Кн.1: Общие основы. Процесс обучения. – 576 с.

2. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5 томах / В.О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1977. – Т.4. – 637 с.

ПУБЛІЧНІ ПРОСТОРИ ЯК ЧИННИК ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ЛЮДИНИ У МІСТІ

О. В. Рудоміно-Дусятская

Інститут психології ім. Г.С.Костюка,

м. Київ

Соціально-культурний розвиток промислових міст України значною мірою зумовлений політикою «містоутворюючих» підприємств щодо задоволення культурних запитів містян. Формуючи дохідну частину міського бюджету, ці підприємства тим самим забезпечують функціонування та розвиток закладів культури, дозвілля та відпочинку жителів міста – театрів, бібліотек, палаців культури, природних рекреаційних зон, спортивних комплексів тощо. Однак на фоні економічних проблем, з якими сьогодні стикається держава, виразно проявляється тенденція до зменшення фінансування саме культурних закладів та публічних просторів промислових міст. Це призводить до певного занепаду публічного життя у місті, до змін у способі життя містян, в структурі якого збільшується питома вага приватних форм дозвілля у родині та найближчому оточенні друзів (TV, дачна ділянка, зустрічі у вузькому колі вдома чи у кафе тощо). Місто втрачає своє значення у соціально-культурному житті людини, стає більш виразним переживання міського стресу з характерними для нього соціальною апатією, почуттям відчуженості та самотності у натовпі, збільшуються випадки міського вандалізму та недбалого ставлення до довкілля, загалом руйнується міська ідентичність.

На нашу думку, протистояти соціально-культурній деградації міського простору може активність самих містян щодо пристосування, адапта-

ції об'єктів міської інфраструктури до своїх культурних запитів та потреб. Така активність базується сьогодні на нових змістах людської свідомості. Важливою тенденцією розвитку сучасної суспільної свідомості є прагнення пересічної особистості до публічного виявлення свого духовного, культурного потенціалу. Цю тенденцію, яка притаманна в тому числі і територіальним спільнотам, пов'язують, перш за все, із настанням ери цифрових технологій. Спілкування у комп'ютерних мережах відкриває необмежені можливості пошуку однодумців, в тому числі і у культурних захопленнях, створення груп, знаходження ними засобів та форм публічного самовираження. Самовираження на публіці суб'єктивно полегшується і стимулюється ще однією особливістю сучасної свідомості. Люди все частіше переживають відчуття так званої «детериторіальності» як певної втрати територіями перебування свого функціонального призначення та своєї суб'єктивної цінності. ІТ-технології дозволяють спілкуватися та отримувати інформацію у будь-якому місці – вдома, в парку, в кафе тощо. Для широких категорій ІТ- працівників втрачає значення поняття «робочого місця», оскільки їхня трудова діяльність може здійснюватися у будь який час, у будь-якій точці земного шару. Можливість легкого пересування світом веде до зменшення суб'єктивної цінності нерухомої власності – будинку, квартири, маєтку. Сучасна людина воліє рухатися, отримувати нові враження і це для неї важливіше, ніж дороговартісне утримання притватної нерухомості.

В цілому можливість самовираження у спільнотах однодумців та певна детериторіальність свідомості особистості стимулюють її активність у створенні динамічних у своїх просторово-часових характеристиках місць для експозиції та розвитку свого духовного, креативного світу. Ми звикли до того, що всі види публічної активності городян мають бути територіально локалізованими. Прикладами є міські площі, парки, стадіони, театри, вулиці, частково торгова інфраструктура, наприклад, ринки в містах були і залишаються і місцем де обмінюються новинами, просто спілкуються і т.п.

Активність сучасної людини не чекає поки її публіка прийде у визначене місце, вона прагне йти до публіки, знаходить свою публіку будь-де.

Якщо на цей аспект розвитку свідомості сучасної особистості зважає міська громада та органи місцевого самоврядування, в місті, не дивлячись на всі економічні негаразди, пожвавлюється соціальна та культурна активність. Її ознаками є вихід на вулицю (за межі клубів та будинків культури) танцюритистів, музикантів, художників, різноманітні міські фестивалі – їжі, дитячого малюнку на асфальті, благодійні розпродажі народних промислів та екологічної продукції, майстер-класи тощо, тобто всі практики, в яких виявляється суто людське у людині.

До чого слід прагнути міській владі у плануванні сучасних публічних просторів, які мають стимулювати активність городян? З одного боку, події останніх років, що мали місце на Майдані Незалежності, площі Тахрір у Каїрі, на Болотній площі і проспекті Сахарова у Москві, на площах і вулицях інших міст світу, які були «окуповані», демонструють, що класичні форми суспільного життя рано списувати з рахунків, і значить, потреба в класичних громадських просторах формату площі, яка вміщує тисячі громадян, залишається.

Однак слід подумати про такі міські простори, які відповідають трендам мобільності і індивідуальності. Потрібні простори-трансформери, які б гнучко змінювали своє призначення на протязі нетривалого відрізку часу, потрібні пешохідні вулиці та площі, відкриті для будь-якої публіки, потрібні так звані «треті місця», які прагнуть поєднати у собі ознаки місця для роботи та відпочинку і саме цим привертають молодь сучасних міст. Важливо розширювати функції традиційних закладів культури, надаючи їм статусу сучасних публічних просторів. Так музей може ставати концертною площадкою та місцем для публічних дискусій, бібліотека може відкривати свої двері для художніх перформансів тощо.

В цілому організація сучасних публічних просторів не потребує значних фінансових витрат, вона потребує бажання відкрити місто для ак-

тивності містян, усвідомлення того факту, що саме вони є реальними володарями міста.

РОЛЬ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ У САМОВИЗНАЧЕННІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

А. В. Савченко

Маріупольський Державний Університет,

м. Маріуполь

Одним з найважливіших (центральних) новоутворень підліткового віку є самовизначення, яке виявляється шляхом визначення цілей, вибору майбутнього життя, свого місця в суспільстві, ціннісних орієнтирів, набуттям дитиною внутрішньої цілісності та формування адекватної позиції в суспільстві зумовленої цілісною змістовною системою «Я – суспільство». Сенс всього онтогенетичного розвитку виявляється в тому, що підліток поступово стає особистістю. «З істоти, яка засвоює накопичений людством досвід, дитина бере на себе роль творця того досвіду, що створює матеріальні та духовні цінності, котрі кристалізують в собі нові багатства людської психіки» [2].

У процесі самовизначення підліток вирішує два основні завдання: завдання побудови індивідуальних життєвих сенсів і завдання побудови життєвих планів у часовій перспективі (життєвого проектування).

Основу формування особистості задають міжособистісні відносини дитини з оточуючими. Потреба у спілкуванні для дитини цього віку є провідною, хоча задовольняється вона різними підлітками неоднаково [1]. Дорослішаючи, підліток спілкується вже не тільки з дорослими, коло його суспільних контактів розширюється. Чим старше він стає, тим більш необхідним для нього стає середовище однолітків. У підлітковому періоді встановлюються різні за ступенем близькості міжособистісні від-

носин. Взаємини з однолітками стають для підлітка більш значущими, вони відсувають на другий план навчання, значно знижується привабливість спілкування з рідними [3]. Важливо, що відносини з однолітками зазвичай будуються як рівноправні, партнерські та регулюються нормами паритетності, що більшою мірою відповідає його актуальним інтересам і потребам, ніж спілкування та відносини з дорослими [1].

Дружні стосунки у шкільному віці є потужним джерелом емоційної підтримки не тільки в цей період, але і протягом усього життя. Ідентифікація з однолітками дає змогу індивіду найбільш адекватно задовольнити потребу щодо оцінювання власних дій та думок, а також потребу самому оцінювати іншого. Саме однолiток як рівноправний партнер під час спілкування є для підлітка реальною об'єктивною «точкою відліку» в процесі пізнання оточуючих і самого себе [4].

Спілкування з однолітками зумовлює відчуття емоційного благополуччя та стійкості, має величезну значущість задля формування самоповаги підлітка. Під час спілкування він має можливість розвивати й вдосконалювати власні комунікативні якості, необхідні йому в подальшому «дорослому» житті, а також опановує здатності орієнтуватися на думку однолітків і враховувати її. Отже, формування спрямованості особистості, інтересів, переконань відбувається більшою мірою в процесі взаємовідносин підлітка з однолітками, а формування адекватної самооцінки багато в чому залежить від сприятливих міжособистісних взаємин.

Міжособистісні відносини з однолітками мають як позитивне, так і негативне значення для формування особистості підлітка. По-перше, сильна потреба самоствердуватися приводить до того, що підліток прагне стати частиною групи, досягти авторитету в колективі будь-якими способами. По-друге, наслідком високого конформізму в цьому віці є нетерпимість до несхожості, до індивідуальних відмінностей, що призводить часом до конфлікту між окремими підлітками і групою однолітків, наслідком чого може стати ізольованість дитини, в чомусь відріз-

няється від інших. По-третє, на підлітка сильний вплив має груповий тиск і постійний контроль щодо виконання норм групи, а також єдність вимог до всіх членів групи, які висуваються без урахування їх індивідуальності, таким шляхом підліткова група здатна знеособлювати і нехтувати його особистістю та індивідуальністю.

Підлітки дуже гостро переживають свої взаємини з оточуючими, своє становище в групі однолітків. Для переважної більшості підлітків схвалення і визнання однолітків дуже важливо. У підліткових взаєминах формується своєрідний «кодексі товариства», який задає та регулює атмосферу товариських відносин. Зазвичай він ґрунтується на своєрідному розумінні основних загальнолюдських понять таких, як вірність, чесність, порядність, готовність прийти на допомогу, вміння поважати особисту гідність іншої людини, які й формують цінності взаємовідносин у підлітковому віці. У групах однолітків засуджується егоїстичність, жадібність, зазнайство, порушення слова, зрада товаришеві, прагнення командувати.

Отже, особистісне самовизначення підлітків – це формування на основі об’єктивної самооцінки, позитивного ставлення до себе та іншого, до діяльності за умов гармонізації зовнішніх і внутрішніх впливів, усвідомленої мети і сенсу життя.

Література

1. Андреева И. Н.Подросток: проблемы развития личности и взаимоотношений (Метод, пособие по спецкурсу "социальная психология личности"). Новополоцк, 1999. Составитель
2. Божович Л. И. Проблемы формирования личности. Избранные психологические труды / под ред. Д. И. Фельдштейна
3. Возрастная и педагогическая психология. Учеб. пособие для студентов пед. ун-тов / под ред. проф. А.В. Петровского. М; Просвещение, 1973. - 288с.

4. Шмуракова М. Есть. Влияние межличностных отношений на формирование личности в младшем подростковом возрасте. // Психология. - 1999. -№ 1.-е. 16.

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ЗМІН В УКРАЇНСЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

О.Б.Стуліка

кандидат психологічних наук, доцент

Маріупольський державний університет

м. Маріуполь

На сучасному етапі в Україні відбувається реформування багатьох сфер життя та діяльності людини. Не стала виключенням й реформа системи освіти. Сьогодні ми спостерігаємо становлення нової системи освіти, що має на меті наближення до світового освітнього простору. Зрозумілим звідси є зміна освітньої стратегії: передбачаються інші підходи, зміст, методи навчання. У той же час спостерігаємо й нову систему вимог до вчителя, де значущою є не тільки високо професійна діяльність педагога, але й значно підвищується роль психологічного супроводу освітнього процесу.

Створити умови для самореалізації та саморозвитку учнів може лише той педагог, для якого важливою умовою розвитку професійної компетентності є мотивація, особистісні та професійні якості. Тож, формування освітнього середовища, до складу якого можна віднести наступні компоненти: високий рівень професійної мотивації вчителя до постійного самовдосконалення; креативність; сукупність засобів навчання, що забезпечують ефективну взаємодію всіх учасників освітнього процесу в умовах психологічного комфорту; систему педагогічних інновацій-

них технологій; організаційно-економічні та фінансові механізми; високопрофесійне кадрове забезпечення - треба розглядати як один з важливих ресурсів професійного розвитку педагога.

Нові стандарти освіти пред'являють нові вимоги до вчителя. Сучасний етап реформацій в освіти дозволяє виявити протиріччя між новими вимогами до рівня професійної самореалізації вчителів та реально існуючими, вже сформованими професійними компетенціями. Але чи готові педагоги відповідати цим вимогам? Чи не нашкодить це їх психологічній безпеці?

На нашу думку, найбільш точно надає визначення психологічної безпеки І.О.Баєва, яка вважає що психологічна безпека – стан освітньої середовища, вільний від проявів психологічного насильства у взаємодії, що сприяє задоволенню потреб в особистісно-довірчому спілкуванні, що створює референтну значущість середовища і забезпечує психічне здоров'я включених в неї учасників [1]. Це стан психологічної захищеності, а також здатність людини та оточуючого середовища відображати несприятливі зовнішні та внутрішні впливи. Тому, як головні загрози психологічній безпеці можна виділити стан психологічної захищеності, задоволеність потреби в особистісному довірливому спілкуванні та референтну значущість середовища.

Психологічна сутність освітнього середовища проявляється в системі взаємовідносин учасників освітнього процесу. Саме зміст цих відносин визначає якість освітнього середовища. Можна стверджувати, що освітнє середовище виступає фактором розвитку особистості включених в неї суб'єктів. Звідси стає актуальним пошук психологічних характеристик, що визначають стан освітнього середовища, який сприяє розвитку. Психологічна безпека освітнього середовища є однією із системо утворюючих характеристик, яка сприяє підтримці та гармонізації психічного здоров'я вчителя та учня.

Показниками психологічної безпеки освітнього середовища є: 1) рівень відношення до освітнього середовища, 2) рівень задоволеності характеристиками освітнього середовища, 3) рівень захищеності від психологічного насильства в міжособистісній взаємодії в умовах освітнього середовища.

Звідси, психологічно безпечній освітньої середовищем можна вважати таке, у більшості учасників якої сформовано позитивне до нього ставлення, відзначається високий рівень задоволеності характеристиками освітнього середовища та захищеність від психологічного насильства в міжособистісній взаємодії. Саме психологічна безпека виступає основоположною умовою забезпечення позитивного особистісного розвитку всіх учасників освітнього середовища. Психопрофілактика загроз позитивному розвитку може служити однією з вагомих підстав для моделювання безпеки освітнього середовища

Список використаних джерел

1. Баева, И.А. Психологическая безопасность образовательной среды: развитие личности [Текст] / И.А. Баева, Е.Н. Волкова, Е.Б. Лактионова; под ред. И.А. Баевой. – М.: СПб.: Нестор- История, 2011. – 272 с.
2. Корытова Г. С. Базисные стратегии совладания в профессиональном поведении /Г.С. Корытова // Вестн. Томского гос. пед. ун-та (TSPU Bulletin). 2013.- Вып. 4 (132)-. Стр. 117–123.
3. Ясвин В. А. Образовательная среда. / В.А.Ясвин. - М.: Смысл, 2001. - 365 с.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ЯКІСТЬ ЖИТТЯ»

І. О. Черезова

кандидат психологічних наук, доцент

Бердянський державний педагогічний університет,

м. Бердянськ

Сучасні умови української дійсності актуалізують проблему якості життя як концептуальну основу соціальних програм загальнодержавного розвитку. Враховуючи перехід сучасної цивілізації у «цивілізацію якості», проблема якості життя стає не тільки соціологічно-економічною, а й психологічною.

Якість життя характеризує ступінь комфорту у задоволенні людських потреб. У спеціальній літературі термін «якість життя» з'явився у 80-х роках минулого століття і трактується як доволі широке поняття, що охоплює всі аспекти життєдіяльності людини. До них можна віднести умови життя, задоволення навчанням або професією, сімейні стосунки, соціальне оточення, політичну та економічну ситуацію в країні. Суб'єктивні аспекти якості життя знаходять своє відображення у наступних факторах : рівень стресостійкісті особистості, здатність адекватно вирішувати проблеми, здатність до самореалізації, можливість знаходитися у психічній та фізичній рівновазі з оточуючим середовищем (природним і соціальним) та самим собою.

Складний, багаторівневий характер досліджуваного соціального феномену обумовлює синтез соціально-філософських підходів і парадигм, актуальних для макро- та мікрорівневого осмислення даної цінності. Так, представники об'єктивізму акцентують увагу на дослідженні реальних обставин існування людини, вивченні умов її життя: суспільно-економічних, природно-географічних, індивідуально-

мотиваційних. Взаємообумовлююча, інтегративна взаємодія перерахованих факторів викликає синергетичний ефект впливу. Представники суб'єктивізму, аналізуючи якість життя, звертаються до стану внутрішнього світу суб'єкта, ступеня задоволення індивідуальних потреб, суб'єктивних оцінок життя і окремих сторін особистого буття.

При психологічному аналізі якості життя на особливу увагу заслуговує теорія А. Маслоу, який виділяє вітальні, екзистенціальні, соціальні, престижні і духовні потреби. Задоволення перерахованих потреб дозволяє говорити про високу якість життя.

Д. Алардт вважає, що якість життя досягається за рахунок задоволення трьох базових потреб : «мати», «кохати» і «бути». До перших, «споживацьких» потреб, відносяться матеріальні умови: економічні ресурси, умови проживання, зайнятість, умови праці, здоров'я, освіта. Любов охоплює потреби спілкуватися з іншими людьми та утворює соціальні ідентичності: контакти у локальній громаді, дружні відносини, соціалізація в групах, стосунки з колегами. Потреби у бутті : інтеграція в суспільстві і життя в гармонії з природою, політична активність, дозвілля тощо. Кожна із вказаних груп потреб має свій реальний потенціал, і чим більше розвинуті потреби особистості, соціальної групи і суспільства в цілому, тим більш високі вимоги ставляться до свого життя.

Результати багатьох емпіричних досліджень підтверджують наявність залежностей між екологічною ситуацією та якістю життя. Вплив негативних наслідків людської діяльності реально усвідомлюється соціальними групами, як правило, тільки після досить довгого визрівання соціально-екологічних проблем, тобто у вигляді об'єктивних різноманітних загроз рівню та якості життя.

Одним із показників якості життя людини і суспільства є відсутність соціально-екологічної напруги. Соціально-екологічна напруга існує при наявності в суспільній свідомості стійких та розповсюдже-

них оцінок, що пов'язують антропогенну екологічну ситуацію із загрозою або фактичним обмеженням важливих соціальних і духовних потреб конкретної спільноти.

Рівні соціально-екологічної напруги, що впливають на якість життя:

- *рівень відсутності напруги,* що характеризується збалансованістю умов та вимог, що породжуються екологічною ситуацією, а також намірів та очікувань соціального суб'єкта. Цей стан виражається в позитивній або нейтральній оцінках впливу екологічної ситуації на життєдіяльність суб'єкта. Це так званий нульовий рівень соціально-екологічної напруги. При цьому екологічні проблеми можуть бути наявні, але знаходитися у латентній фазі;
- *початковий рівень,* якому властивий стан суспільної свідомості, що характеризується оцінкою екологічної ситуації як потенційно загрозливої для інтересів та потреб людей. На цьому рівні різко збільшується занепокоєність населення екологічною ситуацією, розповсюджується тривога, недовіра владі і т.п.;
- *рівень явної соціально-екологічної напруги*, для якого характерне усвідомлення екологічної ситуації, що реально загрожує інтересам соціального суб'єкта, поява ознак готовності протистояти небажаним змінам, формування образу «ворога»;
- *рівень соціально-екологічного конфлікту*, на якому завершується усвідомлення соціальним суб'єктом невідповідності екологічної ситуації його цінностям та інтересам, виявляється готовність зняти дану невідповідність шляхом соціального зіштовхування, відбуваються цілеспрямовані конфліктні дії.

Зрілість особистості передбачає свідоме прийняття нею певного стилю або способу життя. Спосіб життя відображає актуальні характеристики особистості, а її психологічні потенціали розкриваються лише в тому, в якій мірі даній особистості вдається їх реалізувати, «опредметити».

Існує два основних види способу життя. Перший характеризується високим ступенем узгодженості як різних за узагальненням рівнів диспозицій особистості, так і високою узгодженістю суб'єктивних диспозицій, а також реальної дійсності та поведінки особистості. Тут вся життєдіяльність виступає як самовираження особистості, її суб'єктивні устремління успішно реалізуються в житті та діяльності. Другий спосіб характеризується тим, що людина не усвідомлює своє життя як цілісність, а спосіб життя, взаємопов'язаність в ньому різних видів життєдіяльності виступають як результат зовнішніх життєвих обставин. Людина ніби «пливе за течією життя», що говорить про псевдовідповідність природі.

Таким чином, якість життя є соціально-психологічною категорією, що охоплює всі сфери особистості та включає в себе особливості життя людини на різних рівнях її існування.

Список використаних джерел

1. Никифоров Г.С. Психология здоровья : учебн. пособ. / Г.С. Никифоров. – СПб. : Речь, 2002.
2. Сосунова И.А. Социально-екологическая напряженность: методология и методика оценки / И.А. Сосунова // Социол. исслед. – 2005. – №7.
3. Тихонов А.В. Социология управлення / А.В. Тихонов. – СПб. : Изд-во С. –Пегербургского ун-та, 2000.
4. Холл К.С. Теории личности / Холл К.С., Линдсей Г. – М. : ЄКСМО-Пресс, 1999.

СКЛАДНІ ЖИТТЄВІ ОБСТАВИНИ ЯК ОБ'ЄКТ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРАКТИК

Ю. М. Швалб

доктор психологічних наук, професор

м. Київ

Проблема існування людини у складних життєвих обставинах стала надзвичайно актуальною у нашому суспільстві в останні роки у зв'язку з низкою подій на соціальному, економічному та політичному просторі нашої життєдіяльності. Ці події непередбачено і раптово змінили умови життя мільйонів українців і частина з них виявилася неспроможною пристосуватися до них та побудувати новий спосіб життя. Ми маємо прийняти тезу, що складні життєві обставини є однією з форм життєвої кризи особистості, такою кризою, яка охоплює не тільки її внутрішнє «Я», але й соціальне буття особи. Ця теза має величезне методологічне значення, бо вона вказує на те, що криза СЖО лежить у соціально-психологічній площині і, відповідно, всі форми, методи і технології психологічної допомоги мають виходити у цю площину.

Достатньо очевидно, що поняття «обставини» фіксує те, що знаходиться за межами безпосередньо психічних функцій індивіда, але впливає на його поведінку чи діяльність. Це означає, що поняття обставин ми можемо розглядати або у середовищному підході як сукупність зовнішніх чинників (об'єктів), що впливають на перебіг життєдіяльності індивіда, або у діяльнісному підході як сукупність усвідомлюваних умов життєдіяльності, що детермінують вибір засобів і побудову операційної структури дії. Середовищний підхід переводить усю проблематику життєвих обставин у площину адаптаційних мож-

ливостей особистості, а діяльнісний дозволяє розглядати індивіда як активного суб'єкта, здатного цілеспрямовано змінювати наявні обставини як умови власної активності.

Вихідним положенням нашої роботи є теза, що ситуація існує не як суто об'єктивна реальність, а виникає як дійсність усвідомлюваних умов діяльності і життя особистості. Це означає, що, з одного боку, елементи об'єктивного миру утворюють деяку відносно стійку цілісність (це і є середовище), з іншого боку, комплекс психічних змістів, що відображають цю цілісність, утворює цілісний образ-гештальт (у самому широкому сенсі – життєвий досвід). Між цілісністю реального буття й психологічним конструктом установлюється відношення конгруентності, що й фіксується у понятті «ситуація». Ситуація – це суб'єктивна організованість простору буття, що встановлюється індивідом у діалогічній взаємодії із соціо-предметним середовищем через розуміння значення його елементів.

Утворення життєвої ситуації об'єктивно розпочинається із певної події, а у суб'єктивному плані вона оформлюється через усвідомлення тієї нової життєвої задачі, яку тепер треба вирішувати. У вимірі життєвого шляху особистості кожна ситуація виникає і зникає як форма суб'єктивного структурування зміненого, внаслідок події, життєвого середовища через усвідомлення власної нової задачі життєдіяльності у період усього терміну актуальності її вирішення.

Динамічний характер життя як способу існування світу постійно призводить до змінювань в об'єктивних умовах життєдіяльності людини. Ці зміни можуть по-різному впливати на структуру та зміст життєдіяльності, що залежить від ступеню безпосередності чи опосередкованості їх значення для організації та здійснення конкретних діяльностей індивідом.

Однією з ознак життєдіяльності людини є її спрямованість на стабілізацію умов існування з усталеними формами і способами жит-

тєзабезпечення і життєреалізації особистості. Ця усталеність виявляється у феномені буденного життя і буденної свідомості. Ті зміни в умовах життєдіяльності, які компенсуються за рахунок поточної корекції у структурі засобів чи в операційнії схемі конкретних актів діяльності ідентифікується особистістю як «нормальне» життя і взагалі не сприймаються як зміни. Ті зміни, які викликають необхідність вирішення додаткових задач в організації та реалізації діяльностей ідентифікуються як життєві «труднощі». Ті зміни, які вимагають від індивіда прийняття нових рішень ідентифікуються як життєва «ситуація». Ті зміни, які стають перешкодою на шляху розгортання усталеного способу життя ідентифікуються як «складні життєві обставини».

Складні життєві обставини переживаються індивідом як неможливість «жити за таких умов» та власна неспроможність змінити самі умови життя. Вони виявляються на двох рівнях: на рівні депривації можливості здійснення самостійного забезпечення життєвих потреб і на рівні депривації можливості самореалізації особистості. Складні життєві обставини завжди виникають «раптово», як зміни що лежать поза зоною очікувань і прогнозування. Їх проблемність полягає у принциповій відсутності в індивіда психологічної готовності до утворення нових схем організації власної життєдіяльності в умовах, що змінилися. Але утворення нових схем організації власної життєдіяльності принципово неможливо в рамках усталеного «образу-Я» та «Я-концепції» індивіда, які склалися і забезпечували життєву ефективність у попередньому, же не актуальному і не адекватному способі життя.

Внутрішня неспроможність особистості прийняти нові обставини як необхідність самозмінювання постає провідною психологічною перепоною на шляху подолання складних життєвих обставин. Психологічні бар'єри щодо самозмінювання закладені у структурі стратегій життєдіяльності, які нерефлексивно переживаються особистістю як правильні і ефективні.

Практика соціальної допомоги індивідові у складних життєвих обставинах у вигляді надання елементів життєзабезпечення є необхідною, але тимчасовою мірою. У життєвій перспективі особистості така практика призводить тільки до подальшого погіршення ситуації і до деградації самої особистості. Практика психологічної допомоги індивідові у складних життєвих обставинах має будуватися як фасилітація і розвиток особистісної спроможності до самозмінювання у мінливих умовах сучасного життя. Складні життєві обставини розпочинається з події, а завершуються особистісним вчинком.